

MORAVIA
NOVA ET POST OMNES
PRIORES ACCURATISSIMA
DELINEATIO.

auctore I. A. Comenio.

**VLASTIVĚDNÝ
SBORNIK
Novojičínska**

59. svazek

**Notarum
explicatio.**

- Urbs muris cincta
- Oppidum
- Pagus territorium
- Ara, Zámek
- Castellum, Turz
- Pagi innominati
- Monasterium
- Vinctorum colles
- Thermis seu aque medicab
- Officina vitrarie
- Ferri fodina
- Auri & Argentifodina

Noviter edita, à Nicolao Iohannide
Piscatore. Anno Domini 1627.

2009

Nový Jičín

Báseň Josefa Koudeláka

*Za vším, co šťastnou tvářív navštívilo nás,
je bolest ztráty napřed již a odloučení*

Františku Neužilovi

Město pod Skalkami –
krůpějná dvou srdcí domovina
za cestou trnitou a plnou hloží,
jež korunu kol hlavy spíná
a požár ticha blesky množí,
pokojný přístav lodí, jež z výprav zlato složí,
zardělá fontána, jež budí hrdla ptáků,
z úběle zrcadlo pro smutek hvězd a tíhu mraků,
prameny jiter nad kopci, sluneční Valaši,
duhové ovce po svazích řítí se k salaši,
kytice sladkých výdechů hvězdami splétají pastýři,
dálky zjevením otevrou oči, než popel smutků zavíří...

Město, v míru a pokoře u skal,
balvany srdce mého rozdrob v kamení,
ať ornice k jaru zavoní
a v dobrém znamení
na nebesích milost mi projeví Bůh,
že trestati mne ustal.

Pod horami valašskými
vybíhá Nový Jičín do Skalek,
okna jsou zlomena oblačnou vůní
kouzelných z hájů pišt'alek ...

Úsměvy v slunci cesta sněží,
do kopce ulice Růžičkova běží,
podzim jí zlatými haluzemi provází,
bosýma nohama zahřívá zem,
zá hory zachází,
za hory, za hory s hvězdným účesem.

Světnička naše v ní,
slavnostní kadence, zurčení bystrin,
pomněnky po nás v dláždění –
čerstvé spícím do hlav dává,
Eliška, Heďa, Vítězslava ...

Žijem' tu dosud,
 dávno již živi nejsme,
 nad hlavou předivo setkává osud,
 za našimi pohyby, za každou vteřinou
 rezaví naše srdce, hořkne duše,
 propadli jsme a ještě nedoletěli sirou hlubinou,
 prázdnotou hodin –
 jdem' hluše,
 ač tůně zmatkem se plní,
 z bolestných spodin
 srdce vysílá signály hynem',
 není už hodin a není času,
 pokojná rovina svatá se sesouvá v mém hlasu,
 pohledem s výší věci v ní bělí,
 láskou se k věčnu otevřely,
 nesmírné straší za vyhaslými haluzemi.
 Za každým květem, očima, zemí
 tvář zcela jiná –
 vše v míru je, nebylo a nezačíná.

Světnička v obrázek přijímání
 se sklání,
 a sladká tajemství slova
 v rosu duši rozmění.

V ní dvoje ruce, Fráňo, se potkaly
 u stolu bílého nad zemí,
 očima slzy radosti protkaly
 jak kvítí stráněmi.
 Zlaté ticho tu,
 však slyš i jezy výskotu,
 v nichž v slzách někdo vzlyká.
 Sobotu zavějí Fráňovy housle, Janova harmonika.

Neděle navštívila s námi Otakara Bystřinu,
 pod šedou hlavou potůčky modrají,
 třpytné vlny očí zrcadlí hanáckou dědinu
 a všeska srdce vzpomínkou na domov doutnají.

Mendlův park. V studánce na horách umytá panna,
 s pavilonu prší duhový déšť tónů,
 na lavičkách z novin od Křížana
 očima do srdce proseje verše naše Jenička, Jaruška a Hana.

Hedvábné odpoledne.
 Soumraky pokropí neděli deštěm dýmantů,

večer se pěni peřím bažantů,
 jež v souhvězdí poslední požár ze snu léta zvedne,
 podzimní stříbrem znějí,
 zvony se z hlubin zítřkem probouzejí,
 z dálek psi štěkotem pláčí do noci ze dne.

Teplem úst
 zhřívá se silnice k Starému Jičínu,
 po ní jsme vyšli k Louče na procházku,
 ocúny fialoví hrtanem noci, který pust.
 Zřícenina nad krajem umrlce má masku.

Náš dech i v podzimu je plný vůně z léta,
 za vaší zahrádkou, Pepičko, je nahá noc,
 měsíc úplňkový do korun slétá,
 má divnou moc,
 vyjdi do hlubin jejího lože,
 tam se položíme, Ty s námi, Bože,
 bolestí, která nás drtí
 a novým životem se prožhneme smrtí.

Nad dvojic září
 zlí hudebníci straší,
 do samot volají bezútěšně, do mrtva, ticha,
 v pohádku naši
 hvězd bláto s odlesky kalužin se míchá.

K Šenovu, Louče, Libhošti, Bludovicím
 ulice z hnízd srdce podobny vlašticím
 zděšeně pádí –

Ulice Vysoká,
 v tiskárně Božka a Lidka a Fanča
 vonnými travami vážou verše naše,
 bílé a černé sedmikrásy, bílá a černá moře hluboká,
 mistr Kryl na Scottiho dívá se plaše
 hvězdami, které s knih spadly mu do oka.

Dni padají s cárů nebes umáčené,
 čtyřmi stranami tekou do města,
 ulice lijavec do tepla žene,
 závoj mlhy ztratila v horách nevěsta.
 Poslední kaluž vyzlatí prosincové ráno,
 listopad v horečce lží,
 truhlice zlata pod zemí, ve výškách stříbro mží,
 honem rakev, poslední oblak zčernalý!

STUDIE a ČLÁNKY

Klobouky s erbovními knoflíky

Karel Müller – Radek Polách

„Naše procházky Prahou byly pro nás vždycky něčím zvláštní. Jedním z jejich cílů bylo také vyhledávání, obdivování a počítání dveřníků. Nosili dvourohý klobouk a s dlouhou holí stáli na stráží před branami paláců, zvláště když jejich páni přijímali hosty.

Byl tu především vlastní dveřník v Schönbornském paláci, starý Benýr. K našemu smutku většinou nosil jen obyčejnou portýrskou čepici a na sobě měl černý livřejový kabát se žlutými knoflíky s erby. Jen zřídka, při slavnostních příležitostech, si přehodil jasně červenou šerpu, která nebyla podle tehdejších zvyklostí lemována a jejíž jedinou ozdobou byla mosazná destička s erbem. I klobouk nosil Benýr nesprávně, špičkami dopředu a dozadu a nikoli do stran à la Napoleon, jak bylo tenkrát zvykem.“

Erwein Lobkowicz

Fenomémem Muzea Novojičinska je již více než padesát let jeho monumentální sbírka klobouků a pokrývek hlavy. Od roku 2000 je její vybraná část o počtu více než šesti set exponátů představena veřejnosti ve stálé expozici klobouků a pokrývek hlavy s názvem „Nechte na hlavě“, nacházející se v Žerotínském zámku v Novém Jičíně. Depozitář této sbírky však skrývá další zajímavé kolekce klobouků a pokrývek hlavy. Mezi nimi se profilují kupříkladu církevní pokrývky, exotické klobouky, repliky historických klobouků a zvláště pak služební klobouky z období konce 19. a počátku 20. století. V rámci této podskupiny lze v depozitáři objevit více než šedesát exponátů patřících původně kantorům, soudcům, sloužícím, komorníkům, dveřníkům nebo kupříkladu kočím. Na dvacet z nich souvisí díky jednomu společnému dekorativnímu doplňku se šlechtickými rody bývalého Rakouska-Uherska. A právě jimi se zabývá náš příspěvek.

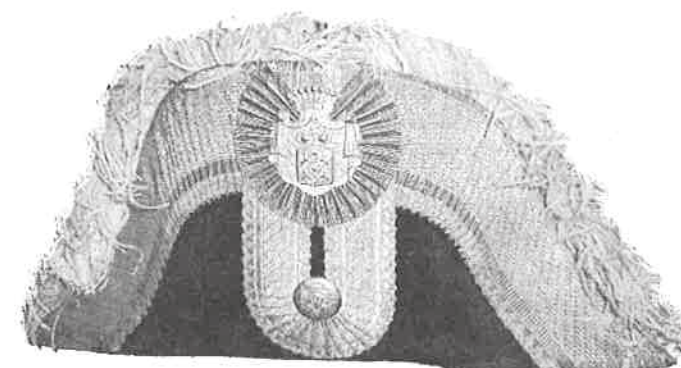
Soubor služebních dvourohých a třírohých klobouků spojuje jeden základní prvek – zlaté a stříbrné knoflíky s erbovní tematikou. I přes svůj takřka miniaturní vzhled jsou určujícím článkem každého sbírkového exponátu a směrodatným zástupcem původního objednatele. Pověstí se tyto kovové knoflíky nacházely v centrální partii klobouku, který se nosil šikmo posazený na hlavě ve stylu takřka à la Napoleon. Erbovní knoflíky se u nositele mohly vyskytovat nejen jako ozdoba klobouku, ale také jako součást oděvu, případně dalších oděvních součástí.

Cílem našeho příspěvku je zveřejnění této zajímavé a v České republice ojedinělé sbírky erbovních knoflíků. Přehled klobouků je řazen abecedně podle jednotlivých šlechtických rodů, v závěru jsou zařazeny knoflíky neurčených nositelů. Jako obrazový doprovod jsme zvolili perokresby Jiřího Hanáčka, které lépe než fotografie dokumentují podobu erbovní ražby knoflíků. V popisu je vzhledem ke dvěma způsobům nošení na veřejnosti dvourohý klobouk rozdělen na přední a zadní partii dle jeho rohů a centrální partii. Ta je nošená buď čelně nebo na levé straně,

Klobouky s erbovními knoflíky

označuje bohatě dekorovanou část vrcholící v erbovním knoflíku. Ten býval zhotovován z kovových materiálů a doplňován aplikacemi z dracounové porty, používané již od středověku jako ozdobný doplněk oděvu a drahých textilií. V závěru soupisu jsou připojeny klobouky s neurčenými knoflíky.

Sbírky zámeckých mobiliářů ze středních Čech původně spadaly pod správu Muzea Podblanicka, které v roce 1970 předalo část sbírky Středisku státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje a některé tematické součásti sbírky jiným muzeím. Jedním z nich byl i Vlastivědný ústav v Novém Jičíně, předchůdce dnešního Muzea Novojičinska. K existenci těchto klobouků se ve sbírce Muzea Novojičinska váže také přítomnost několika pánských cylindrů, pravděpodobně z výstroje kočího, které barevností stuhy a spony okolo dýnka a připojenými štítky odkazují na původní statky šlechtických rodů.

Klobouk dvourohý sloužícího hrabata Waldstein-Wartenbergů ze 2. poloviny 19. století.

Knoflík z dvourohého klobouku komorníka pražského arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříštitě z období let 1901-1916.

inv. číslo S-1094, přírůstkové číslo (1148/74)
Klobouk třírohý sloužícího knížete Auerspergů z druhé poloviny 19. století

V tomto prvním případě jde o unikátní typ třírohého klobouku z černé plsti zdobeného po vrcholech stran širokou portou ze stříbrného dracounu. Celý klobouk je jakoby svázan dvěma stříbrnými pruhy s ukončením na vrcholu střechy klobouku bambulkou ze stříbrného dracounu. Centrální levá část klobouku je v horní partii zdobená hnědou tvrzenou kokardou, ze které vychází stříbrná dracounová porta doplněná stříbrným knoflíkem s erbem knížat Auerspergů. Černá kombinovaná podšívka je doplněná malým červeným štítkem odkazujícím na prodejce – vídeňskou firmu Werner, dokumentovanou textem: F. I. Werner / in Wien / zum Grosfürsten von / Russland. Podšívka je uzpůsobena na stažení černou šňůrkou. Klobouk je označen štítkem s předtiskem Státní kulturní majetek podle zák. č. 137/46, číslem 5185 a nápisem Žleby, odkazujícím na stejnojmenný zámek v držení Auerspergů.

Rozměry: šířka stran v rozích 47 cm, výška 25 cm, průměr erbovního knoflíku 2,7 cm.

Původem rakouský šlechtický rod z Kraňska se v českých zemích usadil v polovině 18. století. Své původní zemské patriotické smýšlení změnili členové rodu v průběhu první poloviny 19. století na striktně centralistické postoje k Rakousku. Mezi jejich majetky patřila Vlašim, panství Nasavrky, Slatiňany a Žleby. Jejich knížecí titul se ustálil do podoby kníže z Auerspergu, vévoda z Gottschee, okněžněný hrabě z Welsu.

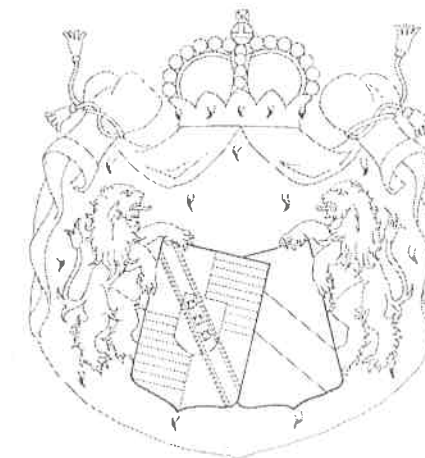
Blason erbu na knoflíku: polcený a dvakrát dělený štít se středním štítkem, v něm korunovaný lev. 1. pole polceno, vpravo ve zlatém poli orlice, vlevo lev, 2. pole děleno vlnitým břevnem, nahoře kráčejjící lev, dole ve zlatém poli orlice, ve 3. a 6. poli pod volným turnajským límcem na trávníku do středu kráčejjící býk, ve 4. a 5. zlatém poli orlice stojící na lavičce. Štít převýšen knížecí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 16-19.

Županič, Jan – Fiala, Michal - Stellner, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001, s. 19-26.

inv. číslo S-1159, přírůstkové číslo (1140/74)
Klobouk dvourohý sloužícího vévody Beaufort-Spontin a princezny de Ligne z přelomu 19. a 20. století

Dvourohý černý plstěný klobouk již na první pohled upoutá svou netypickou výškou stříšky, ale také zlatou dracounovou portou po obvodu. Centrální partii dominuje červený zřasený terčík se žlutým okrajem z rypsové stuhy, který překrývá opět zlatá dracounová porta a v jejím středu je umístěn zlatý knoflík s aliančním erbem vévody Beaufort-Spontin a princezny de Ligne.

Rozměry: nezjištěny, klobouk je součástí stálé expozice „Nechte na hlavě“ v Žerotínském zámku v Novém Jičíně.

Bedřich Jiří vévoda Beaufort-Spontin (8. 6. 1843 Brusel – 26. 12. 1916 Bečov nad Teplou) pocházel ze starobylé nizozemské rodiny s dědičným vévodským titulem pro prvorozeného syna. Vévoda byl c. a k. komořím, tajným radou, čestným rytířem Maltézského řádu a dědičným členem panské sněmovny. Jeho manželkou se 2. 6. 1875 v Paříži stala Melanie Arnošta princezna de Ligne (25. 11. 1855 Paříž – 2. 4. 1931 Řím), dáma řádu Hvězdového kříže, palácová dáma a zároveň dáma Maltézského řádu. Společně žili na zámku v Bečově nad Teplou.

Blason erbu na knoflíku: dva francouzské štíty. Pravý čtvrcený se středním štítkem, v něm kosmo tři mušle. V 1. a 4. poli kosmé břevno provázené dvěma zúženými kosmými břevny, 2. a 3. pole devětkrát děleno. V levém štítě kosmé břevno. Štíty drží ze stran dva lvi. Vše položeno na knížecí plášť s korunou.

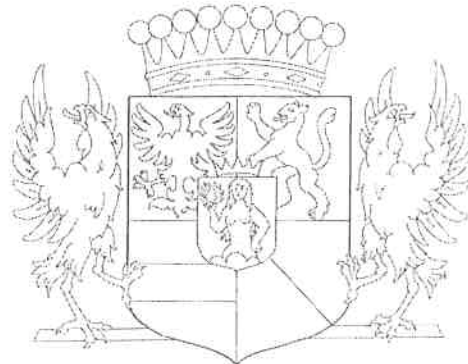
Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 25.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 23.

Županič, Jan – Fiala, Michal - Stellner, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001, s. 28-31.

inv. číslo S-1093, přírůstkové číslo (1139/74)
Klobouk dvourohý sloužícího hrabat Clam-Gallasů z přelomu 19. a 20. století

Zajímavě řešený vysoký dvourohý klobouk uzpůsobený pro nošení v napoleonském stylu z černé plsti je doplňován zlatou dracounovou portou s výraznějším vzorováním. Přední a zadní rohová partie klobouku je na horní části doplněna krátkými kroucenými bulionovými třásněmi zlaté barvy. Centrální partie klobouku je zdobena dvakrát složenou hnědočernou rypsovou portou s moaré efektem do čtvercového tvaru, přes kterou je šikmo položena zlatá dracounová porta s vyvrcholením v knoflíku s erbem hrabat Clam-Gallasů. Výrobce klobouku je identifikovatelný podle oválného štítku s názvem firmy umístěném na růžové podšívce. Text štítku obsahuje nápisy: L. G. Schnellbögel / Hutfabrikant / Neustadt / BreteGasse No 65 / in Prag. Na štítku je také ručně připsáno černým perem pravděpodobně příjmení nositele klobouku – Loutinn.

Rozměry: šířka v rozích 50 cm, výška 23 cm, průměr erbovního knoflíku 2,4 cm.

Clam-Gallasové jsou větví staré korutanské rodiny původně zvané Perger zu Höchenberg. Roku 1524 tato rodina získala panství Clam, od kterého odvozuje své jméno. Roku 1757 zdědila část rodové linie jméno, erb a statky po posledním hraběti Gallasovi. Klobouk pravděpodobně patřil sloužícímu Františka hraběte Clam-Gallase (26. 7. 1854 Liberec – 20. 1. 1930 Frýdlant v Čechách), který vykonával funkci c. a k. komořího, tajného rady a rytmistra v záloze, přičemž se stal doživotním členem panské sněmovny. K jeho statkům náležely Frýdlant v Čechách, Grabštejn, Liberec a Lemberk, kde se snažil podporovat výzkum regionální historie.

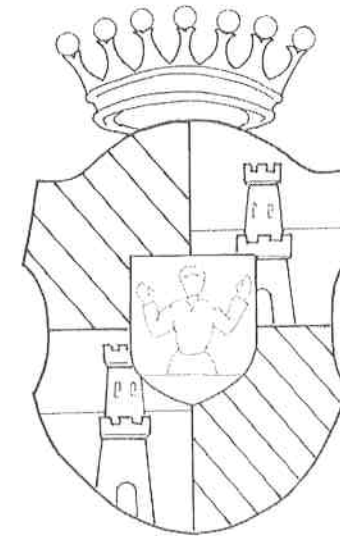
Blason erbu na knoflíku: čtvrcený štít se středním štítkem korunovaným pohanskou korunou, v něm ve zlatém poli vyrůstající panna držící ve zdvižené pravici jelení paroží. V 1. zlatém poli orlice, ve 2. zlatém poli kočka ve skoku, ve 3. poli zlaté břevo, 4. pole kosmo děleno. Na horním okraji štítu hraběcí koruna. Štít drží z obou stran dvě odvrácené orlice, stojící na římsě pod štítem. (Tinkury vyznačeny šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 59-63.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 38.

inv. číslo S-1090, přírůstkové číslo (1142/74)
Klobouk dvourohý sloužícího svobodného pána Gudenuse z let 1853-1915

Typizovaný dvourohý klobouk z černé plsti a stříbrnou dracounovou portou je doplněn bulionovými třásněmi ze stříbrného dracounu. Centrální partii dominuje stříbrná dracounová porta s erbovním knoflíkem svobodných pánů von Gudenus, která překrývá zelenobílou pruhovanou textilní aplikaci z rypsové porty se zelenobílými pruhy, tvarovanou do špiček. Ve vrcholu klobouku se skrývá kovový držák na chochol z perí. Ke klobouku je připojena cedulka s málo čitelným nápisem Moravce, odkazující na původ ze zámku Moravec.

Rozměry: šířka v rozích 37 cm, výška 16 cm, průměr erbovního knoflíku 2,8 cm.

V tomto případě jde o klobouk sloužícího Gabriela Ludvíka Františka svobodného pána Gudenuse (12. 5. 1853 Mühlbach – 1. 8. 1915 Moravec), pána na Moravci. Stal se zakladatelem zámeckého parku, který smrtí svého syna hraběte Gideona Leopolda v první světové válce přešel i se zámkem na rod Nádherných z Borutína.

Blason erbu na knoflíku: čtvrcený štít s červeným středním štítkem, v něm z trávníku vyrůstající muž se zdviženýma rukama. V 1. a 4. poli čtyři kosmá břevo, ve 2. a 3. zlato-(x) děleném poli věž s prolomenou branou a cimbuřím. Na horním okraji štítu koruna svobodných pánů. (Tinkury polí vyznačeny šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 87.

inv. číslo S-1078, přírůstkové číslo (1317/74)
Klobouk dvourohý sloužícího hrabat Harrachů ze 2. poloviny 19. století

Stříbrná dracounová porta na tomto dvourohém klobouku z husté černé plsti středního vlasu je v přední a zadní rohové partii doplněna ozdobnými dracounovými střapci. Centrální partii klobouku vyplňuje terčík ze stříbrného dracounu se dvěma úzkými červenými pruhy z rypsové stuhy. Přes něj je našita stříbrná dracounová porta ozdobená stříbrným knoflíkem s erbem rodu hrabat Harrachů. Na hnědé podšívce je zlatým tiskem vyražena firemní značka vídeňského výrobce klobouků - Johann Skriván jun / Wien / 1 Bez. / Tegetthoffstrasse 5. Klobouk je doplněn štítkem s číslem 1879 a nápisem Velké Meziříčí, odkazující na zdejší zámek v držení Harrachů.

Rozměry: šířka v rozích 42 cm, výška 20 cm, průměr erbovního knoflíku 2,8 cm.
 Rod Harrachů byl původně vladyckou rodinou z jižních Čech, jejíž jedna větev se odstěhovala do Dolního Rakouska, kde roku 1524 získala panství Rohrau. V 18. století její členové významně zasáhli do evropské a rakouské politiky, což jim přineslo význačné postavení a tituly. Pravděpodobně jde o klobouk sloužícího hlavy rodu, a to konkrétně Alfreda Karla Harracha (9. 10. 1831 Praha – 6. 1. 1914 Opatija), který vykonával úřad c. a k. komořího a tajného rady. Mezi své statky řadil Janovice u Rýmařova a Aschach. Je však možné, že šlo až o jeho syna Františka hraběte Harracha (26. 7. 1870 Traunkirchen – 15. 5. 1937 Jihlava), c. a k. komořího a tajného rady, který vlastnil statky Aschach, Janovice u Rýmařova a Velké Meziříčí, které zdědil po své matce Anně princezně z Lobkowitz.

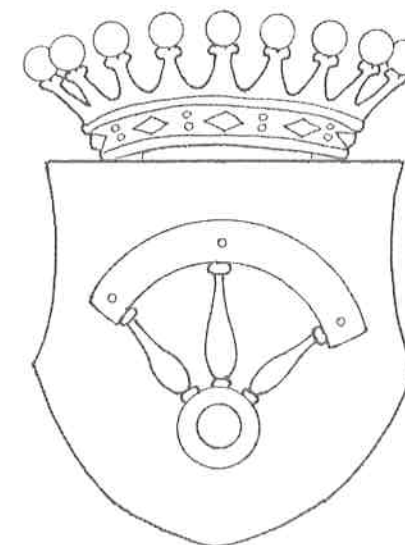
Blason erbu na knoflíku: v červeném štítě kotouč postrkaný třemi (2,1) pštrosími pery. Nad štítem knížecí koruna. Štít drží ze stran dva gryfové stojící na arabesce. (Tinktura štítu vyznačena šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 151-152.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 93-96.

inv. číslo S-1057, přírůstkové číslo (1215/74)
Klobouk dvourohý sloužícího hrabat Lažanských z Bukové z přelomu 19. a 20. století

Sloužící hraběcího rodu Lažanských z Bukové měli ve výbavě tento dvourohý klobouk z černé plsti. Klobouk je doplněn stříbrnou dracounovou portou, centrální partii propojuje terčík z červené rypsové porty s bílým proužkem, stříbrná dracounová porta a stříbrný znak šlechtického hraběcího rodu Lažanských z Bukové. Na černé podšívce se objevuje zlatým tiskem nanesený malý státní znak Rakouska-Uherska, doplněný o vyznamenání firmy Johann Skriván & Sohns. Nápis obsahuje název firmy, dále pak text: K. K. Hofhutfabrik / L. Dorotheergasse č. 10 / Wien. Ve vrcholu klobouku se ukrývá úchyt na chochol z perí. Klobouk je doplněn štítkem s číslem 926b.

Rozměry: šířka v rozích 38,5 cm, výška 18 cm, průměr erbovního knoflíku 2,7 cm.

Původně šlo o starou českou rodinu, která při stavovském povstání stála na straně panovníka a díky tomu byla povýšena do panského a následně říšského hraběcího stavu. Dvě linie rodu měly statky v Milešově, Chyši, Manětíně a Rabštejně nad Střelou a mezi členy rodu vynikal na přelomu 19. a 20. století horlivý český vlastenec Vladimír Lažanský z Bukové (15. 6. 1857 Brno – 26. 7. 1925 Chyše).

Blason erbu na knoflíku: v červeném štítě korbel (část vozového kola se třemi rameny). Nad štítem hraběcí koruna. (Tinktura štítu vyznačena šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 231-233.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 153-156.

inv. číslo S-1059, přírůstkové číslo (1214/74)
Klobouk dvourohý osobního lovčího knížat Lobkoviců ze 2. poloviny 19. století

Jedná se o dvourohý černý plstěný klobouk doplňovaný portami ze stříbrného dracounu. Centrální partii zdobí jasně zelený terčík z rypsové stuhy, překrytý stříbrnou portou s dominujícím stříbrným knoflíkem s erbem knížat Lobkoviců. V přední a zadní rohové části jsou našity stříbrné bulionové třásně. Klobouk je doplněn chocholem s bílým a zeleným kohoutím peřím. Jde o oděvní doplněk tzv. osobního lovčího, o kterém píše člen rodu Erwein Lobkowicz ve své knize *Vzpomínky na monarchii: „Při slavnostních příležitostech, jako svatební průvody, velké domácí plesy nebo audience seděl vedle kočího místo sluhý takzvaný osobní lovčí. Ten měl na hlavě dvourohý klobouk s bílým nebo zelenobílým chocholem.“* Jednalo se o privilegovaný post, který obsluhoval domácího pána a samozřejmě jej doprovázel na lov. Od toho se mu také říkalo nabíječ pušek. U císařského dvora na kozlíku vedle osobního lovčího jezdil výhradně císař, čímž se dal kočár poznat již z dálky. Osobní lovčí pocházeli z řad studovaných osob a jejich místo bylo velice žádané. Klobouk je doplněn štítkem s číslem 5350.

Rozměry: šířka v rozích 38,5 cm, výška 21,5 cm, průměr erbovního knoflíku 2,3 cm.

Starobylá česká rodina vladyků z Újezda se po získání panství Lobkovic začala psát novým jménem. V 18. století se rod rozdělil na dvě linie – na Roudnici a na Mělnice. Primogeniturní roudnická linie se od 19. století dělí na další tři odnože.

Blason erbu na knoflíku: polcený a dvakrát dělený štít se čtvrceným středním štítkem, v něm 1. a 4 pole zvýšeně děleno, ve 2. a 3. poli kosmá orlice. V 1. zlatém poli hlavního štítu zubří hlava, ve 2. červeném poli vyrůstající anděl, ve 3. poli nad trojverším tři (2,1) hvězdy, ve 4. poli lev, v 5. zlatém poli tři kůly, v 6. zlatém poli orlice. Vše položeno na knížecí plášť s korunou. (Tinkury polí vyznačeny šrafováním.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 239.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 163-193.

Lobkowicz Erwein: *Vzpomínky na monarchii*. Praha 1989, s. 64-65.

Županič, Jan – Fiala, Michal - Stellner, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001, s. 146-163.

inv. číslo S-1062, přírůstkové číslo (1213/74)
Klobouk dvourohý sloužícího knížete Metternich-Winneburg z období let 1859-1918

Také knížata rodu Metternich-Winneburg měla pro své sloužící speciálně vyrobené klobouky. Tento dvourohý klobouk z černé plsti nese na hřebeni portu ze stříbrného dracounu, která je doplněna bílým pštrosím peřím. V centrální části je umístěn černý zřasený terčík z rypsové stuhy černé barvy se třemi nestejně širokými zlatavými proužky. Tento terčík je z velké části překryt šikmo položenou stříbrnou portou s dominantním stříbrným knoflíkem s erbem knížat Metternich-Winneburg. Výrobce klobouku je známá c. a k. dvorní dodavatelská kloboučnická firma P. & C. Habig z Vídně, což dokládá černě tištěná obchodní značka na zlaté podšívce klobouku společně s nápisem Patent Ventilator nad značkou a pod ní textem K. K. Hof-Hut-Fabrikanten. Titul císařského a královského dvorního dodavatele a továrníka je vyznamenáním, které se udělovalo pouze vybraným firmám privilegiem uděleným samotným císařem za kvalitu výrobků. Tento typ obchodní známky mohli nabývat také cizinci. Za udělení titulu se platila taxa 250 zlatých.

Rozměry: šířka v rozích 43 cm, délka střapců 8 cm, výška 22 cm, průměr erbovního knoflíku 3,2 cm.

Šlo o klobouk sloužícího patrně na zámku Kynžvart, patřící synům proslulého Klemense Metternicha, rakouského státního kancléře, který se od roku 1859 stal dědičným knížetem Metternich-Winneburg. Tím prvním byl Richard Clemens kníže Metternich-Winneburg (7. 1. 1829 Vídeň – 1. 3. 1895 Vídeň), který navázal na kariéru svého otce a působil jako rakouský velvyslanec při dvoru francouzského císaře Napoleona III. v Paříži a od roku 1870 střídavě pobýval ve Vídni a na rodovém zámku Kynžvart. Druhým byl jeho nástupce a zároveň bratr Paul Alfons kníže Metternich-Winneburg (14. 10. 1834 Vídeň – 6. 2. 1906 Vídeň). Případně se mohlo jednat o Paulova syna Klemense Václava knížete Metternich-Winneburg (9. 2. 1869 Vídeň – 13. 5. 1930 Mnichov).

Blason erbu na knoflíku: štít dvakrát polcený a jednou dělený se středním štítkem korunovaným knížecí korunou, v něm tři (2,1) mušle. V 1. a 6. poli kosmé stupňovité břevno provázené deseti (5,5) křížky, 2. pole polceno, vpravo břevno, vlevo kosmé břevno se třemi aleriony, ve 3. a 4. poli tři (2,1) lovecké trubky, 5. pole

děleno, nahoře čelně býčí hlava, dole tlapatý kříž provázený čtyřmi kotouči. Pět turnajských helmů s klenoty: 1. vyrůstající kozel, 2. orel, 3. býčí hlava, 4. labuť, 5. vyrůstající divý muž s kyjem přes rameno. Štít drží ze stran vpravo kozel, vlevo divý muž s kyjem v levici. Pod štítem na pásce heslo KRAFT IM RECHT. Vše položeno na knížecí plášť s korunou.

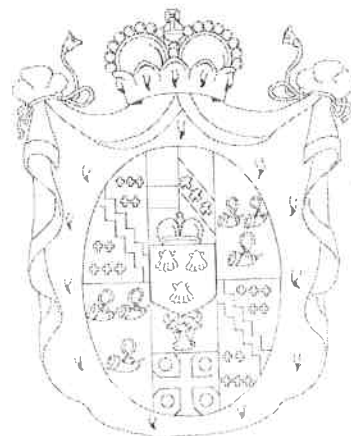
Literatura:

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 206-209.

Županič, Jan – Fiala, Michal - Stellner, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001, s. 168-171.

inv. číslo S-1158, přírůstkové číslo (5763)

Klobouk dvourohý sloužícího knížat Metternich-Winneburgů z období 1859-1918

Dvourohý černý plstěný klobouk je doplněn stříbrnou dracounovou portou po obvodu, v centrální partii překrývá široká dracounová porta terčík z rypsové stuhy ve žluto-černo-stříbrné barevnosti. Přední a zadní partie klobouku obsahuje ozdobný doplněk se stříbrnými dracounovými střapci. Klobouk je zdoben knoflíkem s erbem knížat Metternich-Winneburg.

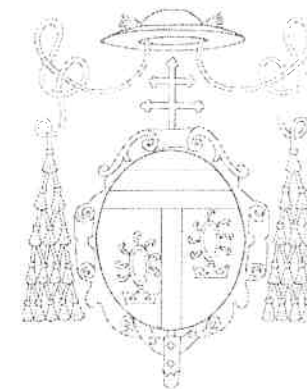
Rozměry: nezjištěny, klobouk je součástí stálé expozice „Nechte na hlavě“ v Žerotínském zámku v Novém Jičíně.

Jednalo se také pravděpodobně o klobouk sloužícího na zámku Kynžvart, stejně jako klobouk inv. č. S-1062. Starobylý rod pocházel z Porýní, v 19. století získal nejen kynžvartské panství, ale také Plasy a Kojetín na Moravě.

Blason erbu na knoflíku: štít dvakrát polcený a jednou dělený se středním štítkem korunovaným knížecí korunou, v něm tři (2,1) mušle. V 1. a 6. poli červené kosmé stupňovité břevno provázené deseti (5,5) křížky, 2. pole polceno, vpravo v červeném poli břevno, vlevo ve zlatém poli kosmé břevno se třemi aleriony, ve 3. a 4. červeném poli tři (2,1) lovecké trubky, 5. pole děleno, nahoře ve zlatém poli čelně býčí hlava, dole v modrém poli tlapatý kříž provázený čtyřmi kotouči. Vše položeno na knížecí plášť s korunou. (Tinkury polí vyznačeny šrafováním.)

inv. číslo S-1050, přírůstkové číslo (114/69)

Klobouk třírohý kočího pražského arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště z období let 1901-1916

V období pražského episkopátu Lva Skrbenského z Hříště – po svém jmenování kardinálem – byl používán kočím tento třírohý livrejní klobouk z černé plsti. Doplnují jej zlaté dracounové porty, které lemují boční hranu stříšky na vnější straně. Levá strana klobouku je dozdobena zřaseným terčíkem z červeno-bíle pruhované rypsové stuhy. Tento terčík je překrytý zlatou dracounovou portou, ze které ve spodní partii vystupuje zlatý knoflík s erbem arcibiskupa Skrbenského z Hříště. Identické klobouky společně s arcibiskupskými livrejemi lze zhlédnout v kočárovně na zámku Ctěnice. Původem pocházejí ze sbírek pražského arcibiskupství.

Rozměry: šířka stran v rozích 36,5 cm, výška 15 cm, průměr erbovního knoflíku 2,7 cm.

Lev svobodný pán Skrbenský z Hříště (12. 6. 1863 Hukovice – 24. 12. 1938 Dlouhá Loučka u Uničova), byl významným českým duchovním a šlechticem. Pocházel ze staré moravské rodiny, jejíž jedna linie zůstala i po bitvě na Bílé hoře na Moravě. Vystudoval na gymnáziu v Kremsmünsteru, následně piaristické gymnázium v Kroměříži, právního vzdělání se mu dostalo na univerzitách v Innsbrucku, v Olomouci a na Gregoriánské univerzitě v Římě. Roku 1899 byl jmenován pražským arcibiskupem a v roce 1901 se stal kardinálem. V roce 1916 přešel na uvolněný post olomouckého arcibiskupa, kterýžto úřad pak o čtyři roky později opustil a dožil v ústraní u řádu německých rytířů.

Blason erbu na knoflíku: oválná kartuš s rolverky, v hlavě štítu břevno, ve štítě kůl provázený vpravo dole a vlevo nahoře korunou se zrcadlem, postrkaným sedmi kohoutími pery. Štít podložen patriaršním křížem, pod štítem palium. Vše převyšeno kardinálským kloboukem.

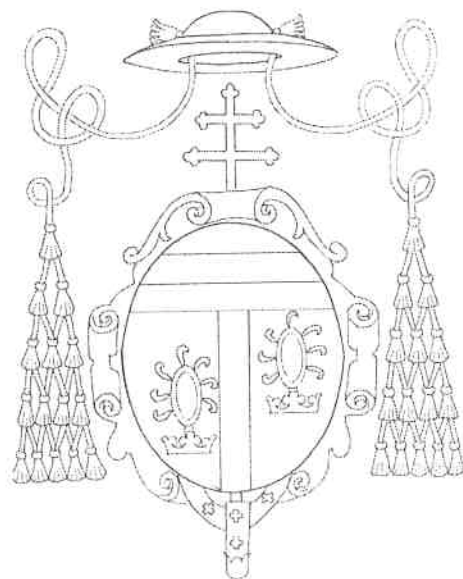
Literatura:

Hrabě, Otakar: *Obrázkový průvodce (popisník) sbírky pozoruhodných klobouků*. Praha 1943, s. 45.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 261.

Buben, Miroslav: *Encyklopedie českých a moravských sídelních biskupů*. Praha 2000, s. 316-318.

inv. číslo S-1066, přírůstkové číslo (917/70)
**Klobouk dvourohý komorníka pražského arcibiskupa Lva Skrbenského
 z Hříště z období let 1901-1916**

Jednoduchý dvourohý klobouk z černé plsti je obohacen na hřebení zlatou dracounovou portou. V centrální části klobouku je černý zřasený terčík z černé rysové stuhy, překrytý zlatou dracounovou portou doplněnou zlatým knoflíkem s erbem arcibiskupa Lva Skrbenského z Hříště. Klobouk byl darován arcibiskupstvím do sbírky Otakara Hraběte v první polovině 20. století. Na červené podšívce je zlatým tiskem aplikována značka výrobce – Václav Čekan / Praha.

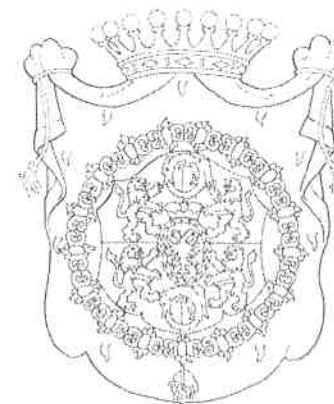
Rozměry: šířka v rozích 34 cm, výška 17 cm, průměr erbovního knoflíku 2,7 cm.

Blason erbu na knoflíku: Oválná kartuš s rolverky, v hlavě štítu břevno, ve štítě kůl provázený vpravo dole a vlevo nahoře korunou se zrcadlem postrkaným sedmi kohoutími pery. Štít podložen patriaršním křížem, pod štítem palium. Vše převýšeno kardinálským kloboukem.

Literatura:

Hrabě, Otakar: *Obrázkový průvodce (popisník) sbírky pozoruhodných klobouků*. Praha 1943, s. 46.

inv. číslo S-1056, přírůstkové číslo (1311/74)
**Klobouk dvourohý sloužícího hraběte Waldstein-Wartenberga
 z období let 1867-1904**

Tento klobouk, který se váže k osobě Arnošta hraběte Waldstein-Wartenberga, je vyroben z černé plsti a doplněn zlatou dracounovou portou doplněnou v přední a zadní rohové partii zlatými bulionovými třásněmi. V centrální části je klobouk obohacen hnědočerným zřaseným terčíkem z rysové stuhy, překrytým z velké části dracounovou portou. V její spodní části se nachází zlatý knoflík s erbem Arnošta hraběte Waldstein-Wartenberga. Právě tento knoflík s erbem Waldstein-Wartenbergů prostřednictvím řádu Zlatého rouna identifikuje majitele. Klobouk může pocházet z jeho majorátu v Mnichově Hradišti, Bělé, Štáhlavách, případně ze statků z Uher.

Rozměry: šířka v rozích 38 cm, délka střapců 8 cm, výška 18 cm, průměr erbovního knoflíku 2,8 cm.

Původem stará česká rodina se v minulosti rozdělila na více větví, přičemž od poloviny 18. století do dnešních dnů žije větev nazývaná Waldstein-Wartenberg. Této rodové linii koncem 19. století vévodil Arnošt František hrabě Waldstein-Wartenberg (10. 10. 1821 Praha – 1. 8. 1904 Praha), c. a k. komoří, tajný rada, nejvyšší dědičný kraječ Království českého, zároveň dědičný člen panské sněmovny, uherský magnát a od roku 1867 nositel řádu Zlatého rouna. Mezi jeho statky náležely Mnichovo Hradiště, Bělá, Doksy, Štáhlavy, zámek Kozel a majetky v Uhrách. Podporoval lesnictví a zemědělství, aktivně zakládal železářské podniky a budoval železnici.

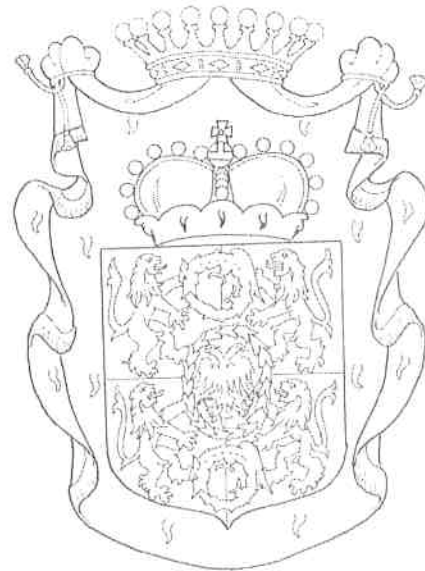
Blason erbu na knoflíku: zlato-modře čtvrcený štít se středním štítkem lemovaným věncem a korunovaným knížecí korunou, v něm orel. Štítek nahoře i dole provázen polcenými štítky, obtočenými draky. V polích hlavního štítu do středu obrácení lvi. Štít obtočen kolanou řádu Zlatého rouna. Vše položeno na plášť s hraběcí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafurou.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 397.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 293-296.

inv. číslo S-1063, přírůstkové číslo (1231/74)
**Klobouk dvourohý sloužícího hrabat Waldstein-Wartenbergů
ze 2. poloviny 19. století**

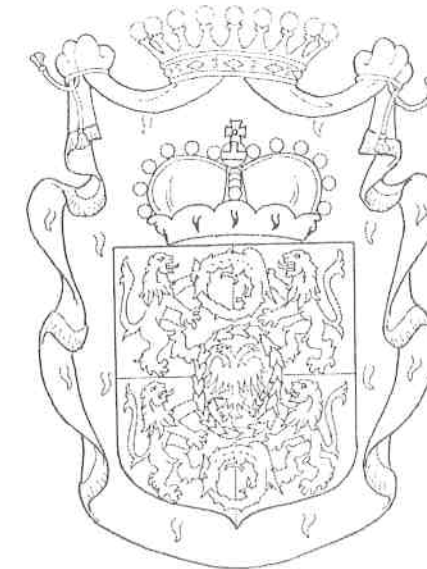
Svým vzhledem nepřehlédnutelný dvourohý klobouk sloužícího rodu Waldstein-Wartenbergů je doplněn zlatou dracounovou portou se světle modrým úzkým proužkem a na hřebeni umístěným krátce střiženým bílým pštrosím peřím. V rohových partiích jsou našity bulionové třásně zlaté barvy. V centrální partii je zlatá dracounová porta doplněna ve spodní části zlatým knoflíkem s erbem hrabat Waldstein-Wartenbergů a v horní partii zřasenou kokardou ze světle modré rypsové stuhy, ve tvaru nedokončeného kruhu, kterou překrývá zlatý odznak – erb rodu Waldstein-Wartenbergů.

Rozměry: šířka v rozích 40 cm, výška 21 cm, výška odznaku 5,4 cm, šířka odznaku 4,5 cm, průměr erbovního knoflíku 2,1 cm.

Konkrétní osobu, jako tomu je u inv. čísla S-1056 případně S-1094, podoba erbu neumožňuje určit.

Blason erbu na knoflíku: zlato-modře čtvrcený francouzský štít se středním štítkem lemovaným věncem, v něm orel. Štítek nahoře i dole provázen polcenými štítky, obtočenými draky. V polích hlavního štítu do středu obrácení lvi. Na horním okraji štítu knížecí koruna. Vše položeno na plášť s hraběcí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafurou.)

inv. číslo S-1069, přírůstkové číslo (1230/74)
**Klobouk dvourohý sloužícího hrabat Waldstein-Wartenbergů
ze 2. poloviny 19. století**

Dalším zajímavým exponátem je dvourohý klobouk z černé plsti doplněný zlatou dracounovou portou. Centrální část doplňuje zeleno-bílá pruhovaná rypsová stuha složená po obou stranách do špiček. Přes ni je našita zlatá dracounová porta, ze které v půlkruhovém otočení vystupuje zlatý odznak hrabat Waldstein-Wartenbergů. Na fialové podšívce je stříbrným tiskem nanesena firemní značka vídeňského výrobce J. Kristian's Sohn / W. König / Straughgasse 1 / Wien. Uvnitř klobouku jsou upevněny kožené úchyty na podbradník, ukazující na nošení klobouku jedním rohem dopředu a druhým dozadu.

Rozměry: šířka v rozích 35 cm, výška 18,5 cm, výška odznaku 5,5 cm, šířka odznaku 5 cm.

Konkrétní osobu, jako tomu je u inv. čísla S-1056, případně S-1094, podoba erbu neumožňuje určit.

Blason erbu na knoflíku: zlato-modře čtvrcený francouzský štít se středním štítkem lemovaným věncem, v něm orel. Štítek nahoře i dole provázen polcenými štítky, obtočenými draky. V polích hlavního štítu do středu obrácení lvi. Na horním okraji štítu knížecí koruna. Vše položeno na plášť s hraběcí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafurou.)

inv. číslo S-1092, přírůstkové číslo (1149/74)
**Klobouk třírohý sloužícího hrabat Waldstein-Wartenbergů
ze 2. poloviny 19. století**

Atypický třírohý klobouk z hnědočerné plsti je doplněn bohatými aplikacemi ze zlatých dracounových port různých šířek a vzorů. Oba zadní koncové rohy klobouku jsou doplněny dekorativními zlatými bulionovými třásněmi, přední část jej postrádá. Horní okraj střechy klobouku i jeho rohové části jsou doplněny modrobílým pštosím peřím. Levá centrální strana klobouku je doplněna černou rypsovou stuhou naaplikovanou ve tvaru mašle, kterou překrývá zlatá dracounová porta, ze které ve středu vystupuje zlatý knoflík s erbem hrabat Waldstein-Wartenbergů. Klobouk obsahuje cedulku s číslem 4645 s odkazem na sklad Valdštejn.

Rozměry: šířka stran v rozích 40 cm, délka střapců 11 cm, výška 16 cm, průměr erbovního knoflíku 2,8 cm.

Konkrétní osobu, jako tomu je u inv. čísla S-1056, případně S-1094, podoba erbu neumožňuje určit.

Blason erbu na knoflíku: zlato-modře čtvrcený oválný štít se středním štítkem lemovaným věncem, v něm orel. Štítek nahoře i dole provázen polcenými štítky, obtočenými draky. V polích hlavního štítu do středu obrácení dvouocasí korunovaní lvi. Štít položen na plášť s hraběcí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafováním.)

inv. číslo S-1124, přírůstkové číslo (1306/74)
**Klobouk třírohý sloužícího hrabat Waldstein-Wartenbergů
ze 2. poloviny 19. století**

Svými dekoracemi je obzvláště výrazný třírohý klobouk z černé plsti, který po obvodu mohutně dekoruje zlatá dracounová porta s vetkaným bleděmodrým proužkem. Přední a levý zadní roh klobouku je zdoben většími zlatými bulionovými střapci se dřevěnými hlavami opletenými dracounem. Centrální partii klobouku překrývá do tvaru písmene U našitá zlatá dracounová porta, v jejímž půlkruhu vyniká zlatý knoflík s erbem hrabat Waldstein-Wartenbergů. Na bílé podšívce klobouku je zlatým tiskem umístěna dnes již poškozená firemní značka výrobce F. I. Wernera z Vídně.

Rozměry: šířka stran v rozích 38 cm, délka střapců 9 cm, výška 16 cm, průměr erbovního knoflíku 2,6 cm.

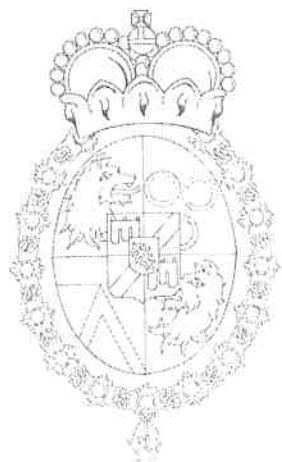
Konkrétní osobu, jako tomu je u inv. čísla S-1056, případně S-1094, podoba erbu neumožňuje určit.

Blason erbu na knoflíku: zlato-modře čtvrcený štít se středním štítkem lemovaným věncem a korunovaným knížecí korunou, v něm orel. Štítek nahoře i dole provázen polcenými štítky, obtočenými draky. V polích hlavního štítu do středu obrácení dvouocasí korunovaní lvi. Vše položeno na plášť s hraběcí korunou. (Tinkтуры polí vyznačeny šrafovou.)

Literatura:

Mašek, Petr: *Almanach českých šlechtických rodů*. Praha 1999, s. 397.

inv. číslo S-1064, přírůstkové číslo (1144/74)
Klobouk dvourohý sloužícího knížete Windischgraetze ze 2. poloviny 19. století

Elegantní dvourohý klobouk z husté černé plsti středního vlasu je dekorován stříbrnou dracounovou aplikací, která v přední a zadní rohové partii doplněná stříbrnými bulionovými třásněmi. Centrální partie klobouku je zdobena zřaseným terčíkem z černé rypsové stuhy se širším bílým okrajem. Tento terčík je překryt dracounovou portou se stříbrným knoflíkem s erbem knížat Windischgraetzů, který je doplněn řádem Zlatého rouna.

Rozměry: šířka v rozích 42 cm, délka střípaců 8 cm, výška 19 cm, průměr erbovního knoflíku 2,9 cm.

S největší pravděpodobností by se mělo jednat o hlavu rodu Alfréda III. Augusta knížete Windischgraetz (31. 10. 1851 Praha – 23. 11. 1927 Vídeň), který byl od roku 1884 nositelem řádu Zlatého rouna a statkářem v Kladrubech. Zároveň byl majitelem zámku Štčeň na Strakonicku. Po studii práv a praxi u Říšského soudu se dal na politickou dráhu a roku 1879 zasedl v panské sněmovně. Od roku 1883 působil jako poslanec českého zemského sněmu. V letech 1893-1895 vykonával funkci předsedy předlitavské vlády, posléze od roku 1897 až do roku 1918 post předsedy panské sněmovny.

Blason erbu na knoflíku: oválný čtvrcený štít se čtvrceným středním štítkem se srdečním štítkem, v něm kosmá rybí kostra. V 1. a 4. poli středního štítu korouhev, ve 2. a 3. poli šikmé břevno. V 1. a 4. poli hlavního štítu do středu obrácená vlčí hlava, ve 2. poli tři (2,1) kruhy, ve 3. poli pod hlavou krokev. Štít obtočen kolanou řádu Zlatého rouna. Na horním okraji štítu knížecí koruna.

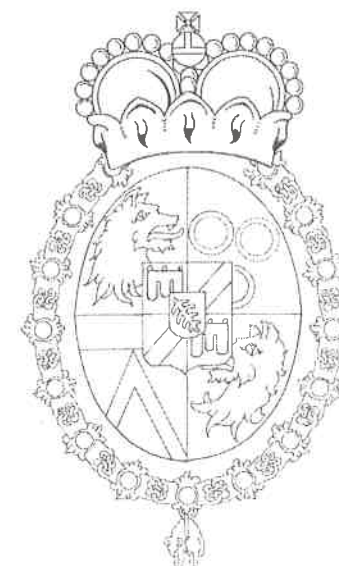
Literatura:

Augusta, Pavel a kolektiv: *Kdo byl kdo v našich dějinách do roku 1918*. Praha 1996, s. 463.

Mašek, Petr: *Modrá krev*. Praha 1999, s. 302-304.

Županič, Jan – Fiala, Michal - Stellner, František: *Encyklopedie knížecích rodů zemi Koruny české*. Praha 2001, s. 294-300.

inv. číslo S-1085, přírůstkové číslo (1154/74)
Klobouk dvourohý sloužícího knížete Windischgraetze ze 2. poloviny 19. století

Takřka identický dvourohý klobouk z husté černé plsti středního vlasu je jako předchozí s inventárním číslem S-1064 dekorován stříbrnou dracounovou portou, ze které v přední a zadní rohové partii vychází stříbrné bulionové třásně. Centrální partie klobouku je doplněna tentokrát zcela černým zřaseným terčíkem z rypsové stuhy, překrytým dracounovou portou se stříbrným knoflíkem s erbem knížat Windischgraetzů. Erb je obtočen kolanou řádu Zlatého rouna. Výrobce klobouku byl pražský producent Eduard J. Bittner, jehož firemní značka s nápisem Eduard J. Bittner / Prague, č. 17 je modře vytištěna na zlaté podšívce klobouku. Klobouk doplňuje štítek s číslem 3163c a nápisem Kladruby, což odkazuje na klášter v Kladrubech, správního sídla rodu Windischgraetzů.

Rozměry: šířka v rozích 42,5 cm, délka střípaců 8 cm, výška 19 cm, průměr erbovního knoflíku 2,9 cm.

S největší pravděpodobností by se mělo v tomto případě také jednat o hlavu rodu Alfréda Augusta knížete Windischgraetz.

Blason erbu na knoflíku: oválný čtvrcený štít se čtvrceným středním štítkem se srdečním štítkem, v něm kosmá rybí kostra. V 1. a 4. poli středního štítu korouhev, ve 2. a 3. poli šikmé břevno. V 1. a 4. poli hlavního štítu do středu obrácená vlčí hlava, ve 2. poli tři (2,1) kruhy, ve 3. poli pod hlavou krokev. Štít obtočen kolanou řádu Zlatého rouna. Na horním okraji štítu knížecí koruna.

inv. číslo S-1033, přírůstkové číslo 849/2001

Klobouk dvourohý sloužícího neurčeného šlechtice ze 2. poloviny 19. století

Jedná se o klasický černý plstěný dvourohý klobouk, doplněný je portami ze stříbrného dracounu, porta na boční straně klobouku je podložena rypsovou stuhou se zelenobílými pruhy, tvarovanou do špiček. Klobouk je doplněn koženým podbradníkem a stříbrným knoflíkem s erbem. Podbradník odkazuje na nošení klobouku ve směru jedním rohem dopředu, druhým dozadu. Výrobce tohoto klobouku byl c. a k. dvorní dodavatel J. B. Hardtmuth se sídlem Kohlmarkt č. 3 ve Vídni, což naznačuje stříbrným písmem tištěný text na oranžové podšívce: K. K. Hoflieferant / J. B. Hardtmuth / L. Kohlmarkt No 3 / Wien. Jednalo se o císařem privilegovaného dodavatele klobouků, což dokladuje v podšívce klobouku také malý státní znak Rakouska-Uherska.

Rozměry: šířka v rozích 37,5 cm, výška 18 cm, průměr erbovního knoflíku 2,7 cm.

Blason erbu na knoflíku: v modrém štítě z koruny vyrůstající vlk (?) s tlamou kosmo prostřelenou šípem. Na horním okraji štítu hraběcí koruna. (Tinktura štítu vyznačena šrafováním.)

inv. číslo S-1037, přírůstkové číslo 304/99

Klobouk dvourohý sloužícího u neurčeného šlechtice ze 2. poloviny 19. století

Černý plstěný dvourohý klobouk je doplněn portami ze stříbrného dracounu, které v horní partii centrální části doplňuje zřasený terčík z rypsové stuhy v bílé barvě s tmavě modrými pruhy. Přední a zadní partie je obohacena o stříbrné bulionové třásně. Knoflík, který je našit na dracounové portě v centrální části klobouku, je ve stříbrném provedení s neurčeným erbem. Podšívka je zlaté barvy.

Rozměry: šířka v rozích 40 cm, délka střapců 10 cm, výška 17 cm, průměr erbovního knoflíku 2,6 cm.

Blason erbu na knoflíku: ve štítě korunovaná orlice s perizoniem. Na horním okraji štítu listová koruna.

inv. číslo S-1160, přírůstkové číslo (1305/74)

Klobouk třírohý sloužícího u knížat Metternich-Winneburgů z období 1859-1918

Třírohý černý plstěný klobouk je při horním okraji zdobený stříbrnou dracounovou portou a po obvodu bílým pštroším peřím, v centrální partii překrývá stříbrná dracounová porta zřasený terčík z černé rypsové stuhy se třemi nestejně širokými okrovými proužky. Na klobouku byl dříve našit knoflík s erbem knížat Metternich-Winneburgů.

Rozměry: šířka stran v rozích a výška nebyly zaměřeny, průměr erbovního knoflíku nezjištěn.

Jednalo se také pravděpodobně o klobouk sloužícího na zámku Kynžvart stejně jako S-1062. Starobylý rod pocházel z Porýní, v 19. století získal nejen kynžvartské panství, ale také Plasy a Kojetín na Moravě.

Blason erbu na knoflíku byl pravděpodobně stejný jako předchozí klobouky knížat Metternich-Winneburgů: štít dvakrát polcený a jednou dělený se středním štítkem korunovaným knížecí korunou, v něm tři (2,1) mušle. V 1. a 6. poli červené kosmé stupňovité břevno provázené deseti (5,5) křížky, 2. pole polceno, vpravo v červeném poli břevno, vlevo ve zlatém poli kosmé břevno se třemi aleriony, ve 3. a 4. červeném poli tři (2,1) lovecké trubky, 5. pole děleno, nahoře ve zlatém poli čelně býčí hlava, dole v modrém poli tlapatý kříž provázený čtyřmi kotouči. Vše položeno na knížecí plášť s korunou. (Tinktura polí vyznačena šrafováním.)

Páni z Fulštejna a založení tvrze ve Studénce¹

Petr Kozák

Předchůdcem dnešního zámku ve Studénce byla tvrz. Její velikost, tvar a dokonce i poloha jsou ovšem dodnes věci neznámou.² Jediným vodítkem při jejím hledání tak byly badatelům písemné prameny, které jsou ovšem na informace příslovečně skoupé a upozorňují toliko na pouhou existenci tvrze. Jelikož však v zámeckém areálu nebyl proveden terénní průzkum, který by mohl na počátky drobnějšího opevnění vrhnout nové světlo, nezbyvá, než se při snaze podhalit alespoň dobu jeho založení opět opřít „pouze“ o ně. Základem předkládaného textu je tak důkladná analýza v naprosté většině již známých pramenů.

Stávající literatura jednomyslně uvádí jako první zmínku o tvrzi ve Studénce rok 1525.³ Počátkem června se tehdy dostavili k zemskému soudu do Opavy bratři Jan, Mikuláš, Vilém a Jindřich Fulštejnové ze Slavkova a nechali do zemských desk vložit prodej své vsi Studénka s dvorem a tvrzi ve prospěch vlivného příbuzného Ojře z Fulštejna a na Bílovci.⁴ Není samozřejmě sporu o tom, že tvrz musela ve Studénce stát již před tímto datem, které bylo vždy chápáno jako mezní. Uvedeným rokem se však zároveň uzavírala šedesátiletá perioda, během níž bylo malé panství ležící na samých hranicích mezi Opavskem a Moravou sídlem po Slavkově se pišící větve rodu Fulštejnů. Opět se tak vnucuje otázka po přesnějším určení doby vzniku tvrze. V následujících řádcích se na ni pokusím nabídnout odpověď.

Nejen tvrz, ale i samotná ves Studénka je nicméně, pokud ovšem pomíneme fatální chybu, které se dopustila B. Kopiczková jako editorka čtvrtého svazku jinak solidního počínu *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*⁵, v pramenech poprvé zmiňována poměrně pozdě, a sice teprve k roku 1431, kdy se nalézala v držení Čeňka z Tvorkova.⁶ Můžeme tak jen litovat zkázy opavských zemských knih, které nedlouho před tím nenávratně zmizely v plamenech při velkém požáru hlavního města vévodství.⁷ Zanikly tím doklady o starších majitelích obce, a nelze tedy ani říci, jak dlouho jí disponovali sami páni z Tvorkova. Ti pocházeli z rozrodu Benešoviců, a byli tak příbuznými mocných pánů z Kravař, jejichž rozsáhlé statky s centry ve Fulneku, Bílovci a Novém Jičíně Studénku obklopovaly. Vladařem nad nimi byl tehdy pan Jan Jičínský z Kravař, v jehož blízkosti se často pohyboval právě i Čeňk.⁸ Mocný pán kolem sebe přirozeně soustřeďoval okruh vlastních dvořanů a služebníků, jejichž věrnost v neklidné době husitských válek získávala novou kvalitu. Jejich nasazení bylo ovšem třeba náležitě odměňovat. Při nedostatku hotovosti, citelnějšímu v době bojů, braly na sebe hmotné pobídky a umořování dluhů i podobu převodů pozemkového majetku.

Roku 1433 navíc Jan Jičínský zemřel, aniž po sobě zanechal potomky. Univerzálním dědicem jeho držav se sice stal Ctibor z Cimburka, ale poslední mužský příslušník fulnecko - jičínské větve Kravařů v závěti drobnějšími odkazy pamatoval i na své dvořany a služebníky.⁹ V bezproblémovém disponování zděděným zbožím panu Ctiborovi překážely i astronomické dluhy, které se nahromadily během dlouhého a nákladného období bojů, a na Fulneku se zároveň v souladu s poslední vůlí manžela ujala vlády vdova kněžna Anežka Opavská.¹⁰ Všechny tyto

okolnosti spolu se stupňujícím se tlakem věřitelů brzy na Opavsku vedly k rozpadu původně homogenního bloku panství v jižním cípu vévodství. Zjednodušeně lze říci, že vznikly tři hlavní celky s centry ve Fulneku, Bílovci a Klímkovicích. Proces dezintegrace, nastartovaný díky válkám již za Kravařova života, pak souběžně vedl i k odštěpení a vzniku statků menších. S notnou dávkou opatrnosti tak lze vyslovit hypotézu, podle níž by Čeňk z Tvorkova získal Studénku až jako protihodnotu za aktivity ve službách u mocného pána z Kravař (či za konkrétní finanční výpomoc), a tedy nepříliš dlouho před rokem 1431. Takový výklad by zároveň v jistém smyslu přispěl k „vysvětlení“ skutečnosti, proč se ves v pramenech objevuje až s takovým zpožděním. Studénka by podle něj po dlouhou dobu nebyla samostatným panstvím ani sídlem svého majitele. Tomu by odpovídala i absence rezidenční tvrze, o které prameny mlčí.¹¹

Drobné zboží, tvořené pouze jedinou vsí, by tak bylo možno označit za produkt delší čas probíhajícího a pozvolného procesu rozpadu původního komplexu kravařských dominií v oblasti. Dynamika ve vlastnických vztazích mladého panství byla příznačná. Již Čeňk z Tvorkova ho neudržel a na přelomu února a března roku 1434 jej vložil do zemských desk ve prospěch Jana ze Zdětína,¹² muže, se kterým se bezpochyby setkával právě v prostředí obklopujícím nedávno zesnulého pána z Kravař.¹³ Studénka tak setrvala v rukou jednoho z bývalých klientů jičínského pána a ze zřetele bychom neměli pouštět ani okolnost, že kravařská větev Benešoviců, ze které pan Čeňk pocházel, byla v té době spřízněna i se samotnými vládci země opavskými Přemyslovci.¹⁴ Ve své součinnosti mohly i tyto okolnosti sehrát svou roli při zisku podílu na kořisti z rozpadajícího se kravařského dominia.

Ani nový majitel však nakonec neměl zájem učinit Studénku trvalejší částí svých držav a už v prosinci 1436 ves dále postoupil bratrům Bočkovi a Vilémovi Puklicím z Pozořic.¹⁵ První z obou sourozenců nebyl opavskému prostředí neznámou osobou. Jako husitský hejtman na Odrách patřil v nedávné době k předním protivníkům Přemyslovců. V době zisku statku však již byly staré animozity minulosti a Boček tehdy stál ve službách vévody Václava II., který ho jako zkušeného válečníka pověřil i velením svých branných sil.¹⁶ Vzhledem k nápadné shodě, která panuje mezi vstupem ostříleného bojovníka mezi opavské dvořany a jeho zakoupením se v hranicích vévodství, je tak docela dobře možné, že nějakou roli při převodu Studénky sehrál i tlak či protekce ze strany vládnoucího zeměpána.¹⁷

Úzká spolupráce bývalých rivalů ale záhy dostala povážlivě trhliny. Příčinou byly nástupnické spory po smrti císaře Zikmunda, které české země znovu ponořily do víru vnitřních rozbrojů a válek. Vévoda Václav II. a spolu s ním i jeho země uznal v souladu s vůlí zesnulého vladaře za českého krále Albrechta Habsburského, kdežto Boček Puklic se ve shodě se svou tradiční orientací rozhodl rozhojnit řady sympatizantů polské kandidatury a v propuknuvších bouřích podpořil aspirace Zikmunda Jagellonského.¹⁸

Další setrvání rytíře z Pozořic, známého svým razantním vystupováním, se za takových podmínek stalo na Opavsku nežádoucím faktorem, který znovu nebezpečně rozechvíval samy základy stability vévodství. Jedním z hlavních úkolů a zároveň

životních zájmů zeměpána, jehož mocenská základna se navíc ještě nestačila vzpamatovat z úderů zasazených jí v posledních letech, bylo takové nebezpečí odvrátit a udržet válečné běsnění pokud možno co nejdále od vlastního prahu.¹⁹ Zkušený Václav II. se tak jistě pokusil předejít možným budoucím komplikacím a svému, nyní již bývalému služebníkovu korektně poskytl možnost, aby se ze země sám vyprodal.

Boček Puklice zřejmě rovněž realisticky zvážil situaci a snad i ocenil přístup opavského vévody. Zájemce o koupi se našel rychle. Byl jím Jan Skrbenský z Doloplatz a už kolem poloviny roku 1439 byl i dohodnut termín řádného zanesení panství v jeho prospěch do desk. Dne 13. prosince toho roku však Skrbenský vyčkával na soudě v Opavě marně. Boček Puklice se nedostavil.²⁰ Ostřílený vojenský harcovník si totiž zřejmě celou záležitost dodatečně rozmyslel. Už v únoru 1440 se proto vévoda Václav II. rozhodl prosadit svou vůli mocí a autoritativně určil posly, kteří měli Bočkovi nechat Studénku vymazat ze zemských knih a vložit ji zatím marně čekajícímu Janovi Skrbenskému.²¹ Celá záležitost tak, jak se zdá, rychle opouštěla meze původní dobrovolnosti. Dokladem toho je i skutečnost, že se s největší pravděpodobností minimálně jeden z obou ustanovených poslů záhy stal terčem odvetných násilných protiakcí ze strany uraženého válečníka.²²

Kombinace uvážlivého tlaku ze strany zeměpána a zřejmě i poměrně jednotného mínění zemských stavů však nakonec vedla k prosazení původních ujednání. Boček Puklice se koncem prosince roku 1441 skutečně osobně dostavil na zasedání zemského soudu do Opavy a Studénku Janu Skrbenskému do desk vložil.²³ Tím také skončilo epizodické období, po které byl součástí šlechtické obce vévodství.

Téměř tradičně se však ani další vlastník na Studénce příliš neohráal a už roku 1447 ji nechal zapsat do zemských knih ve prospěch drobného zemana Smila Kobylky.²⁴ Během necelých dvaceti let se tak ve Studénce vystřídali celkem čtyři vlastníci. Z nich ani jeden s největší pravděpodobností na zakoupeném zboží nesídlil, nepovažoval ho za základ svých majetků a nakonec se po něm ani nepsal. Je ostatně otázkou, zda bylo ve Studénce vůbec kde sídlit. Deskové zápisy hovoří ve všech případech pouze o vsi a o jejím „příslušenství“. Za ním se mohlo samozřejmě skrývat leccos, ovšem (přes veškeré výhrady a nezbytnou opatrnost) je snad možné uvažovat, že objekty jako dvory či tvrz by prodávající či kupující strana neopomněla zdůraznit.²⁵ Skutečně prvním majitelem, pro kterého se Studénka stala základem jeho hmotné existence a u kterého se tak dají předpokládat ambice zřítit si v ní trvalejší sídlo, byl patrně právě až Smil Kobylka²⁶, který zároveň jako první z vlastníků od doby pánů z Kravař držel získaný statek až do konce svého života. Datum jeho smrti je sice neznámé, ale zemřel zřejmě bez potomků a Studénka poté dědickým právem připadla jeho bratru Oldřichovi z Kobylého.²⁷ Ten už o ni tak živý zájem nejevil a rychle zřejmě dospěl k rozhodnutí panstvíčko odprodat. Když pak roku 1467 před úředníky zemského soudu v Opavě vyznával, že Studénku prodal, bylo již v zápisu výslovně uvedeno, že ji postupuje včetně dvora, mlýna a kostelního podací.²⁸

Zmínku tak lze pravděpodobně označit za poslední důkaz negativního zjištění, co se existence tvrze ve Studénce týče. Tehdy ještě podle všeho nestála a Kobylkovo

sídlo lze patrně ztotožnit se dvorem, který nemusel nutně plnit pouze úzce hospodářské a utilitární funkce. Zajímavou je zároveň zmínka o kostelu, jehož podací náleželo majitelům panství. Ten není ve starších zápisech připomínán, jakkoli se však jeho existence dá předpokládat. Smil Kobylka se zařadil mezi jeho podporovatele, což může sloužit jako další argument pro domněnku, že se ves stala jeho rezidenčním místem.²⁹

Oldřichovo vystoupení na zemském soudě ovšem neznamenovalo nový počátek, ale konečné uzavření období, během něhož šla Studénka tak říkajíc „z ruky do ruky“. Smilův bratr a dědic nechal zboží vepsat ve prospěch sourozenců Zbyňka a Václava Hřivnáčů z Heraltic, kteří stejným zápisem obratem převedli Studénku na klíčovou postavu této studie pana Mikuláše Fulštejna ze Slavkova.³⁰ Z pramenů pak vyplývá, že Zbyněk Hřivnáč byl držitelem Studénky už dříve, a to konkrétně nejspíše v květnu roku 1464,³¹ a stejně tak i Mikuláš Fulštejn se musel ve zboží uvázat někdy před květnem 1466.³²

Na konci nové hektické výměny majitelů se tak Studénka ocitla v rukou Mikuláše Fulštejna ze Slavkova, člena na Opavsku, Krmovsku a biskupském Osoblažsku mohutně rozvětveného panského rodu. Byli to právě jeho vnukové, kdo v roce 1525 Studénku - tehdy již výslovně s tvrzí a dvorem - postoupili svým příbuzným sídlícím na nedalekém Bílovci. Velmi pravděpodobně právě mezi jednotlivci z řad tohoto rodu je tak nutno hledat budovatele tvrze, čímž se vynořuje otázka, během vlády které ze tří generací Fulštejnů ze Slavkova mohlo ke stavbě opevněného sídla dojít. Dosud neznámou odpověď poněkud překvapivě odhalují opavské zemské knihy.

Dne 25. května roku 1477 se k zemskému soudu dostavila paní Alžběta z Vepic „a uczinila gest przipowied na Studenku na wsseczku, ze gest tu wnesena, a ze gest po sobie dala piet seth zlattich, a prosila, aby gi to bylo wepsano w przednie knihy na ten statek z dobrou wuoli otcze muze sweho, a ze s nym puol leta chlebila. A tu yhned Waczlaw a Jan bratrzie Ffulssteinowe uczinili odpor: Ze Micolass bratr gegich, muz gegie, gest gich oddielen, a ze gest wnesena na gehu oddiel; nez toliko ze gest byl weliky nepokoy, ze proto oteczech gegich byl gemu na twrzi komory poprzal, aby yat nebyl. A tu take stogiecz Waczlaw a Jan bratrzie Ffulssteynowe uczinili gsu przipowied na statek wsseczek Mikolassow Ffulssteynuow, bratra gegich“.³³ První výslovná zmínka o tvrzi ve Studénce tak nepochází z roku 1525, ale z doby ne méně než o padesát let starší. Zápis si ovšem žádá poněkud jemnější analýzu.

V první řadě je nasnadě otázka, zda se opravdu jednalo o tvrz ve Studénce či zda nešlo o hrazené sídlo nalézající se na jiných stacích Mikuláše Fulštejna ze Slavkova³⁴ a později jeho synů.³⁵ Zápis sice dle mého názoru hovoří sám poměrně jednoznačně a lokalizuje hledanou tvrz do obce Studénka, přece jen však bude nutno odstranit jakékoliv případné pochybnosti. Dále je potřeba časově zařadit onen „velký nepokoj“, který vedl starého Mikuláše k rozhodnutí poskytnout za hradbami své pevnůstky útočiště již majetkově vydělenému stejnojmennému synovi. Pomocí odpovědi na naznačené otázky se pak v závěru pokusím přesněji určit dobu vzniku tvrze ve Studénce a zároveň dokázat, že jejím zakladatelem nemohl být nikdo jiný

než starý Mikuláš Fulštejn ze Slavkova, muž, který studénecké panství někdy kolem roku 1466 pro svůj rod získal.

Mikuláš, jak je patrné z jeho přízviska, se psal podle biskupského léna Slavkov u Opavy. Statek získal už roku 1255 z rukou olomouckého biskupa Bruna ze Schaumburku zakladatel rodových pozic v českých zemích Herbord z Fulštejna³⁶ a léno se postupně stalo hlavním „rezidenčním“ sídlem jedné z větví rodu. Podle Slavkova se tradičně psal i Mikulášův otec Herbord³⁷ a po něm pravidelně i Mikuláš sám. Když se pak se závěrem husitských bouří obnovoval chod manského soudu olomouckých biskupů, obdržel i Mikuláš roku 1436 od biskupa Pavla z Miličina lénem manství Slavkov s Uhlířovem a část Životic s Dolní tvrzí a část Hertic.³⁸ Z větších majetků, které tehdy držel, pak za zmínku stojí ještě Horní dvůr ve vsi Bohdanovech, kterého definitivně pozbyl roku 1444.³⁹ Co se opevněných sídel týče, jejichž význam v neklidných dobách rychle stoupal, držel tak Mikuláš v polovině čtyřicátých let 15. století ve svých rukou asi dvě tvrze, a to v rezidenčním Slavkově a v Životicích.⁴⁰

Již nedlouho poté roku 1447 však Mikuláš tradiční rodová léna Slavkov s Uhlířovem vzdal zpět biskupovi.⁴¹ Nikdy je už nezískal zpět, čímž definitivně přišel i o staré rodové sídlo. Ani v budoucnu sice nepřestal používat predikát „ze Slavkova“ a i jeho synové a vnuci v tradici pokračovali. Původní označení vlastnického vztahu však tehdy dávno pozbylo konkrétního obsahu a proměnilo se v čistě rodové jméno. Úlohu rezidenční tvrze tak zřejmě převzalo sídlo situované v manství Životice.⁴² Někdy v době do roku 1464 se Mikulášovi ještě podařilo poněkud rozhojnit majetkovou základnu přikoupením vsi Jeseníku (nad Odrou). Osudy a kvalita držby tohoto majetku jsou však krajně nejasné, ačkoli určité ambice snad prozrazuje skutečnost, že se Mikuláš krátký čas po této lokalitě psal.⁴³

Šedesátá léta s sebou do České koruny přinesla další kolo válek, tentokrát mezi králem Jiřím z Poděbrad a později jeho nástupcem Vladislavem Jagellonským na jedné a opozicí podpořenou uherským králem Matyášem Korvínem na druhé straně. Jak jsem již podotkl, za válečného běsnění dále stoupal význam opevněných sídel, která byla schopna poskytnout svým držitelům alespoň určitý stupeň ochrany a bezpečí. Je pravděpodobné, že obdobně realitu vnímal i protřelý Mikuláš Fulštejn, kterému tou dobou mohlo být už něco kolem 70 let⁴⁴ a většinu bojů neklidného 15. století zažil na vlastní kůži. Ztráty manských statků ho také mohly dovést k myšlence zabezpečit sebe a svou rodinu koupí svobodného majetku nevázaného lenním slibem. Zhruba do této doby také nejspíše nikoliv náhodou spadá nejen jeho zájem o Jeseník, ale taktéž - a to ne na posledním místě - i zakoupení alodních statků Studénky a Lubojat od Zbyňka Hřivnáče.⁴⁵

Jak se zdá, právě Studénce určil stárnoucí Mikuláš roli nového sídla rodu a učinil z ní jakousi náhradu za před lety ztracený Slavkov. Jeho synové a vnuci se od počátku pravidelně psali jako Fulštejnové ze Slavkova a ze Studénky a je jisté, že on sám tak činil rovněž, jakkoli pro nadcházející dobu poznamenanou válkami (a jeho pokročilým věkem) o něm dochované prameny zarytě mlčí. Studénka byla statkem menším, ale alodním a zejména novým majitelům patřila vcelku. Ve vsi byl

hospodářský dvůr a nechyběl zde ani kostel, ke kterému vlastníci drželi podací právo. Mohl tak zároveň přirozeně sloužit jako rodová hrobka odpovídající symbolickým ambicím být nebohatých příslušníků panského stavu. Vybudování sídelní tvrze by se tak jevilo být posledním logickým krokem, zvláště když se dá předpokládat, že obdobná stavba v Životicích již nesplňovala tehdejší moderní nároky na obranu, neposkytovala potřebný komfort a nebyla ani s to plnit požadavky reprezentační, přičemž zapomínat nelze ani na skutečnost, že tamní lenní statek patřil Fulštejnům jen z menší části. Nakonec je možné i hypoteticky uvažovat, že právě v této době o životické léno Mikulášova rodina přišla. Poslední zmínka nepřímou potvrzující, že byl Mikuláš držitelem zboží, pochází z roku 1456 a počátkem 16. století, kdy došlo k obnovení činnosti lenního soudu olomouckých biskupů, byl jeho držitelem Jan Stoš z Braníc a z Deštného. Nemalé náklady na výstavbu nové sídelní tvrze tak mohly být při rodinných rozhovorech oním rozhodujícím argumentem, jemuž životicko-hertická držba padla za obět.⁴⁶

Rozhodnutí přistoupit k urychlenému vybudování skromného, ale bezpečí poskytujícího opevněného útočiště pak mohlo získat v Mikulášově mysli konkrétní obrysy s počátkem nového kola vnitřních bojů. Ozbrojená konfrontace mezi králem Jiřím z Poděbrad a opozicí se v roce 1466 stávala realitou a plnou silou se válka rozhořela na jaře 1467, kdy se střety přesunuly i na Moravu. Opavským vládcem byl Viktorin, syn českého krále Jiřího, a země tak stanula v táboře jeho straníků. I do hlavního města vévodství tak ještě roku 1467 dorazil list o vypovězení války ze strany sebevědomé slezské metropole Vratislavi. Ovšem ani zástupce nepřítomného vévody hejtman Bernard Birka z Násilé nezůstával protivníkům nic dlužen a začal neprodleně se zemskou hotovostí podnikat výpady do nepřátelských slezských oblastí. Válka se tak rozhořela i v okolí Opavska plnou silou. Když pak následujícího roku vystoupil vojensky na straně opozičníků uherský král Matyáš Korvín, netrvalo dlouho a první údery zasáhly i malé, ale na rozhraní Slezska, Moravy a Uher strategicky situované Opavsko. Právě v této době je tak dle mého názoru nutno hledat počátek onoho „velikého nepokoje“, o kterém za několik let na zemském soudě hovořili Václav a Jan Fulštejnové.

Po smrti otce - krále Jiřího - přestoupil vévoda Viktorin do tábora svého bývalého protivníka Matyáše Korvína. Tento krok vedl na Opavsku k rychlému rozkladu dosavadních mocenských struktur a stal se impulsem k výbuchu těžké vnitřní krize. „Politické hledání“ jednotlivých opavských předáků tak v letech 1471 - 1473 získávalo stále více násilný rozměr. Postupem času málo přehledná chaotická změť drobnějších či větších výprav, útoků a odvet pak našla definitivní rozuzlení v srpnu roku 1474, kdy byla opozice na Opavsku po průtahu vojsk na čele s Matyášem Korvínem brutálním vojenským zásahem zlomena. Od té doby již válka zemi na pomezí Moravy a Slezska nezasáhla, a léto 1474 tak lze spolehlivě označit za horní hranici hledaného neklidného období.⁴⁷

Když tedy bratři Václav a Jan z Fulštejna roku 1477 popírali nároky manželky svého sourozence Mikuláše na Studénku, měli zcela nepochybně na mysli dobu vymezenou léty 1467 a 1474. A do tohoto intervalu je dle dostupných indicií

nutno klást i založení tvrze ve Studénce. Spodní časový údaj je dobou intabulace panství ve prospěch jejich otce Mikuláše a kryje se i s počátkem česko-uherského konfliktu. Za horní mez je pak v opavském případě možno spolehlivě označit srpen roku 1474, kdy došlo k silovému zlomení moci odpůrců Matyáše Korvína uvnitř vévodství i v jeho nejbližším zázemí. Nejpozději tehdy také, a to podle svědectví mladých Fulštejnů, tvrz ve Studénce již nějakou dobu stála.

Jejího zakladatele a stavitele, jak to ostatně zřetelně vyplývá již ze samé podstaty zápisu zaneseného do opavských předních knih roku 1477, tak lze i při zachování nezbytné míry obezřetnosti ztotožnit s osobou Mikuláše Fulštejna ze Slavkova. Ten zesnul někdy před rokem 1476, neboť počátkem února již naplno běžel spor o majetky, které po jeho smrti spadly do klína pozůstalým synům.⁴⁸ Poněkud paradoxně právě neschopností jeho dětí domluvit se na vzájemném majetkovém vyrovnání tím vděčíme za ojedinelou zmínku, díky níž bylo možno určit poměrně přesně časový interval založení opevněného panského sídla ve Studénce. Vystoupení Alžběty z Vepic bylo totiž zcela nepochybně jedním z kroků, pomocí nichž se již delší dobu oddělený, a tedy zřejmě nejstarší syn Mikuláš pokoušel získat větší podíl na rodičovském statku, z něhož mu patrně patřil pouze dvůr a mlýn ve Studénce, zmiňované již kdysi Oldřichem Kobylkou z Kobylého. Z prostého faktu, že toto své dědictví hned na jaře roku 1478 vložil do desk Bohuslavovi z Kokor,⁴⁹ je možné vyvozovat závěry, zpochybňující jeho hospodářské schopnosti, stejně jako v něm lze vidět kořeny nespokojenosti s výší podílu na rodinném jmění.

Bez obav z toho, že bychom se příliš vzdálili pravděpodobné realitě, tak lze shrnout, že v „nepokojných“ dobách zřejmě nejstarší a majetkově již oddělený syn Mikuláš se svou manželkou žili asi jako kdysi Smil z Kobylého právě na dvoře ve Studénce a nikoli na nově vybudované tvrzi. Za hradbami bezpečného sídla setrval nadále stárnoucí otec Mikuláš se svými zbývajícími syny Václavem, Janem a Vilémem. V nebezpečných časech vyplněných přepady, průtahy vojsk a bojem všech proti všem však jako starostlivý rodič nabídl svému samostatně hospodařícímu potomkovi na tvrzi „komoru“ a ten takovou nabídku s vděčností přijal. Spolu se svou ženou Alžbětou pak v rodinném kruhu a bezpečí pevných zdí setrval alespoň půl roku, nejpozději pak do konce na události horkého léta 1474.

Zbývá jen dodat, že nejen Mikuláš, ale i jeho bratr Vilém v květnu roku 1478 promarnil část otcem nashromážděného pozemkového majetku. Jakmile skončily - zřejmě Mikulášovou porážkou⁵⁰ - soudní tahanice o dědictví po otci, přistoupili i zbývající tři bratři k rozdělení jim připadnuvšího zboží. Na základě vzájemných smluv byl oddělen Vilém, který obdržel ves Lubojaty, kdežto Václav a Jan setrvali na většině Studénky v nedílu.⁵¹ I Vilém - stejně jako jeho starší bratr Mikuláš - však svůj díl vzápětí převedl na Bohuslava z Kokor.⁵²

Detailní a „plnokrevné“ vykreslení historie několika generací šlechtického rodu Fulštejnů ze Slavkova a jejich předchůdců na studéneckém panství nebylo v této studii předmětem mého zájmu. Rozbor majetkové situace jednotlivých šlechticů a jejich rodin měl být nikoli cílem, nýbrž prostředkem k poznání počátků tvrze ve Studénce. Podrobným čtením známých pramenů se podle mého názoru podařilo

více precizovat dobu založení tohoto opevněného panského sídla a určit i (velmi) pravděpodobnou osobu jeho budovatele. Tvrz byla ve vsi ležící těsně na moravsko-opavských hranicích vystavěna nejspíše někdy mezi léty 1467 až 1474, přičemž oba roky je nutno chápat jako mezní. V srpnu 1474 již stála zcela nepochybně, roku 1467 o ní v deskovém vkladu chybí jakákoli zmínka. Vzhledem k neklidné a vojenskými událostmi neblaze poznamenané době a stejně jako s ohledem na hypotetickou ztrátu manského zboží Životice se domnívám, že její vznik lze směle položit do období těsně předcházejícího počátku 70. let 15. století. Léta ohraničená smrtí krále Jiřího z Poděbrad a tažením krále Matyáše Korvína představovala totiž v opavském prostředí bez nadsázky dobu největšího vojenského ohrožení od konce husitských válek. Nejspíše díky prozíravosti Mikuláše Fulštejna ze Slavkova je však již on i jeho nejbližší mohli přečkat v poměrně bezpečném prostoru vymezeném hradbami nového obydlí.

¹ Za inspiraci a následně trefné připomínky bych chtěl touto cestou poděkovat svým kolegům Markétě Kouřilové a Martinu Pelcovi. Cenné postřehy k textu mi také nezištně poskytl dr. Dalibor Prix.

² Lokalizovat tvrz v prostoru dnešního zámeckého parku se nedávno pokusili TICHÁNEK, Jiří - ŠERÝ, Zdeněk: *Šlechtická sídla na Novojičínsku*. Opava 2003, s. 268. Svě tvrzení ovšem nepodložili žádnými argumenty a jako doklad prostého konstatování přinesli pouze tři fotografie terénu. Jejich vypovídací hodnota je ovšem sporná a domněnku jako celek je tak potřeba označit za nepodloženou.

³ Literatura o vsi (dnes městě) Studénce je poměrně nečetná a otázku tvrze vůbec většinou přechází mlčením, resp. konstatuje pouze její holou existenci (doložitelnou k roku 1525), a to povětšinou v souvislosti s historií dnešního zámku či jeho majitelů. Takový stav byl samozřejmě podmíněn kvalitou i kvantitou dochovaných pramenů, jejichž množství je pro dobu středověku ze studénecké perspektivy velmi omezené. Souhrnně tak lze označit kusé zmínky o tvrzi ve Studénce ve stávající literatuře za zcela okrajové. Samostatná práce, jež by se problematice drobného opevněného sídla věnovala, neexistuje. Navíc i základní údaje o posloupnosti majitelů panství často pro starší dobu trpí drobnými i většími nepřesnostmi. Vůbec nejtrefněji tak situaci v poznání dějin tvrze ve Studénce ilustruje povzdech Jiřího Stibora: „Kdy byla postavena tvrz ve Studénce, dnes stěží bezpečně zjistíme; první zmínka o ní je teprve z r. 1525, kdy již byl tento nevelký statek se dvorem řadu let v majetku pánů z Fulštejna.“ Je jen symptomatické, že jde o práci z dějin raného novověku - STIBOR, Jiří: *Zámek a panské hospodaření ve Studénce roku 1705*. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín (dále jen VSONJ) 47, 1991, s. 41-46 (citát ze s. 41). Pouhé konstatování (většinou na okraji jiného tématu) první zmínky o tvrzi z roku 1525 pak viz SPURNÝ, František a kol.: *Ilrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava*. Praha 1983, s. 229; ROSOVÁ, Romana: *Zámek ve Studénce ve světle písemných pramenů*. In: Památkový ústav v Ostravě. Výroční zpráva 1997. Ostrava 1998, s. 90-93; TICHÁNEK, J. - ŠERÝ, Z.: *Šlechtická sídla*, s. 261; DAVIDOVÁ, Kamila: *Stavební úpravy zámku ve Studénce, Nové Horce a Bartošovicích v 19. století*. VSONJ 54-55, 2004, s. 126; *Studénka*. Studénka 2004, s. 14 (kapitulu zpracoval Kamil ŠTENČEL; není zde výslovně uveden rok 1525, ale z kontextu tradiční časové zařazení jasně vyplývá).

⁴ KAPRAS, Jan (ed.): *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského. Díl II. Desky zemské. Část I. (1431-1536)*. Praha 1908 (dále jen ZDOP II.), s. 207-208, č. 30.

- ⁵ KOPIČKOVÁ, Božena (ed.): *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.-1419 aug. 16.). Tomus IV. Fontes archivi publici Olomucensis et Opaviensis*. Pragae 1989, s. 308, č. 736. Jde o list, kterým se na vévodu Hanuše Osvětimského a Hlivického jako na krnovského pána a spolu s ním i na zemské úředníky a sudí tamního zemského soudu obraceli Jindřich a Jiřík bratři Supové z Fulštejna a Vilém, Jan a Václav bratři Fulštejnové ze Slavkova a na Studénce. Editorka písemnost datovala „1400 maii 2. Bohušov“. Tím nejen posunula první zmínku o vsi Studénce k tomuto datu, ale zejména za její vlastníky určila už pro přelom 14. a 15. století pány z Fulštejna. Originál písemnosti je uložen v Zemském archivu Opava (dále jen ZAO), Slezský stavovský archiv v Opavě 1318 - 1850 (dále jen SSA), inv. č. 403 (editorka odkazuje na starší signaturu A XV-1). Jeho plná datace ovšem zní: „w nedieli przed Swatym krzizem Annorum M CCCC 97“. Tedy nikoli 2. 5. 1400, ale 30. 4. 1497! Jak je rovněž zřejmé, nejde o tiskovou chybu, neboť podle převodu denního data autorka od počátku pracovala s rokem 1400, a tedy jí při čtení nepochopitelně vypadla závěrečná část napsaná arabskými číslicemi. Je přitom na pováženou, že nikoli „pouze“ datace lokalizuje list nespochybnitelně do závěru 15. stol., ale i formální (styl písma, užitý jazyk) a obsahové (všechny vystupující osoby a zejména vévoda Jan Osvětimský a Hlivický; účel, který je nutno spojit se sporem o titul „pán z Fulštejna“ mezi Vladěňinskými Fulštejny a jejich příbuznými; vlastnické vztahy atd.) znaky písemnosti nezvratně vylučují její vznik „roku 1400“. Hrubá chyba takového druhu ovšem nutně vrhá neblahý stín pochybností na celý, byť zasluzný, ediční počin.
- ⁶ Ten v prosinci toho roku vložil na Studénce do zemských desk věnem své manželce Markétě z Násilí 300 hřiven grošů, když jí stejnou sumu pojistil i na dílu vsi Násilí, kterého se Markéta v jeho prospěch vzdala (ZDop II., s. 23, č. 40, 41). Posloupnost majitelů panství ve zhuštěné formě konstatovaných fakt (s některými drobnými chybami v datacích) podal SVOBODA, Leopold: *Příspěvky k historické topografii knížetství Opavského a Krnovského*. Věstník Matice opavské (dále jen VMO) 15, 1907, s. 36-37. Naposledy pak (s touž výhradou) Kamil Štencel v publikaci *Studénka*, s. 13-14. Poněkud překvapivě (a zcela osamoceně) tvrdí TICHÁNEK, J. – ŠERÝ, Z.: *Šlechtická sídla*, s. 261, že „k roku 1324 patří obec Studénka k fulneckému zboží a roku 1411 se již počítá ke zboží štramberskému. První dochovaná písemná zmínka se číni k roku 1421. O tři roky později zapisuje zde Jan z Kravař část věna své manželce Anežce Opavské. Roku 1431 náleží Studénka Čeňkovi z Tvorkova...“ Tvrzení autorů ovšem postrádá podporu v pramenech i literatuře a sluší se dodat, že oni sami původ svých informací (na rozdíl od dalších majetkových přesunů, které doprovází – ovšem ne vždy přesnými – odkazy na zemské knihy) nijak nedokládají. Rok 1421 by bylo možno označit za překlep, ovšem „o tři roky později“, tj. v roce 1424, skutečně Jan Jičínský z Kravař zanesl do opavských zemských desk věno své manželky kněžny Anežky. Je však nezbytné jedním dechem dodat, že ani „část věna“ nebyla pojištěna na Studénce, která ostatně v dochovaném zápisu vůbec nefiguruje (ZDop II., s. 12-13, č. 2)! I s jinými „údaji“ prezentovanými v uvedené publikaci (alespoň co se hesla „Studénka“ týče) je potřeba zacházet velmi obezřetně. Citovanou pasáž, která si ostatně i obsahovou logikou sama vnitřně protřečká, je pak nutno odmítnout jako celek.
- ⁷ K slavnostnímu obnovení zemských desk došlo v přítomnosti vévody Přemka na opavském hradě 21. 11. 1431 (ZDop II., s. 11-12, č. 1). Okolnostmi a následky požáru se zabýval ČAPSKÝ, Martin: *Vévoda Přemek Opavský (1366-1433). Ve službách posledních Lucemburků*. Brno - Opava 2005, s. 289-294.
- ⁸ Osobě Čeňka z Tvorkova se nedávno ve své rodopisné studii stručně věnoval STIBOR, Jiří: *Genealogie pánů z Tvorkova I*. Časopis Slezského zemského muzea, řada B (dále jen ČSIM - B) 53, 2004, s. 37. Jeho příbuzné Jana a Mikuláše z Tvorkova pak např. mezi

- kravařskou klientelu řadí BALETKA, Tomáš: *Páni z Kravař. Z Moravy až na konec světa*. Praha 2004, s. 314.
- ⁹ Závěť viz EMLER, Josef (ed.): *Listiny archivu někdy olešnického nyní ve státním archivu Vratislavském chované a Čech a Moravy se týkající*. In: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské (dále jen AČ) XV. Praha 1896, s. 181-184, č. 82. Medailon Janu Jičínskému ve své knize věnoval BALETKA, T.: *Páni z Kravař*, s. 238-250.
- ¹⁰ Bílovec spadl odumrtým právem na opavské zeměpány. Dělení majetků však neprobíhalo příliš klidně. Situaci podrobně analyzoval PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládi. 2. část*. ČSIM - B 48, 1999, s. 204-205.
- ¹¹ Hned na tomto místě podotýkám, že obsah vkladů do zemských desk se nemusel vždy plně shodovat s realitou. Jelikož však – alespoň prozatím – jiné než písemné prameny o Studénce a tvrzi v ní postrádáme, nezbyvá než se smířit s tímto omezením, které bude nutně některé závěry prezentované v této studii stavět do role pouze více či méně podložených hypotéz.
- ¹² Vklad viz ZDop II., s. 33, č. 75. Podotýkám, že se v zápisu hovoří jen a pouze o „vsi“. Kupující byl označen jako „Jan Třebíčský“ a s převodem museli z titulu poručníků věna Markéty, manželky Čeňka z Tvorkova, vyslovit souhlas i Mikuláš a Hanuš z Vladěňína, jak viz KAPRAS, Jan (ed.): *Pozůstatky knih zemského práva knížetství opavského. Díl I. Knihy přední. Část I (1413-1484)*. Praha 1906 (dále jen ZDop I.), s. 30, č. 282.
- ¹³ Nový majitel patřil mezi „služebníky“ zesnulého Jana Jičínského z Kravař. Jako Jan Třebíčský z Pozdětína (sic!) od něj v závěti obdržel 20 kop gr. a testament svého pána i spolučetil (AČ XV., s. 181-184, č. 20). Mezi klientelu Kravařů ho řadí i BALETKA, T.: *Páni z Kravař*, s. 316.
- ¹⁴ Manželkou vévody Václava II. Opavského byla nejspíše Alžběta z Tvorkova, dcera Ondřeje z Tvorkova a z Polské Ostravy. Indicie k tomuto závěru snesl PRIX, Dalibor: *Vévoda Václav II. Opavský a Hlubčický. Ve stínu otce, husitů a bezvládi. 1. část*. ČSIM - B 48, 1999, s. 165-166. Jeho závěry nejnověji akceptoval ČAPSKÝ, M.: *Vévoda Přemek*, s. 221-223 (i rozbor důvodů sňatku Přemkovy dcery kněžny Anežky s Janem Jičínským z Kravař).
- ¹⁵ ZDop II., s. 37, č. 89. Puklicové z Pozořic samozřejmě drželi statky na Moravě a Studénka netvořila jejich majetkovou základnu.
- ¹⁶ PRIX, D.: *Vévoda Václav II./2*, s. 201, 214 (pozn. č. 270).
- ¹⁷ Ve stejné době (dle Dalibora Prixe někdy mezi lety 1435 - 1436/37) také Boček Puklice předal původnímu majiteli Jiřímu ze Šternberka město Odry. Nabízí se tak úvaha, že zisk Studénky mohl být do jisté míry i další formou hmotné kompenzace pro tohoto obávaného válečníka. K Bočkově odchodu z Oder viz PRIX, D.: *Vévoda Václav II./2*, s. 204.
- ¹⁸ Aktivitu Bočka Puklice jako velitele oderské posádky v době před jejím předáním do rukou Jiřího ze Šternberka analyzoval JURK, Jiří: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*. Nový Jičín 1998, s. 116-128 (jeho osudy v následujících letech plní další stránky knihy). Neklid období 1436 - 1438 pak prizmatem opavského zeměpána sledoval PRIX, D.: *Vévoda Václav II./2*, s. 200-206.
- ¹⁹ Pro inspiraci vévoda nemusel chodit daleko. Na snaze co nejdéle uchránit svou zemi přímého styku s válkami své doby založil vládu již jeho otec Přemek. Srov. k tomu knihu ČAPSKÝ, M.: *Vévoda Přemek*.
- ²⁰ ZDop I., s. 35, č. 331. Skrbenský nechal alespoň pro paměť zanést tuto skutečnost do opavských předních zemských knih.
- ²¹ ZDop I., s. 36, č. 343.

- ²² Za posly byli v únoru 1440 vévodou Václavem II. ustanoveni „pan Mikuláš“ a „pan Hřivnáč“. V prvním případě jde pravděpodobně o Mikuláše z Vladěnin, který se v okolí zeměpána tradičně pohyboval (k postavení vladěnského odnože pánů z Fulštejna u opavského dvora srov. nejnověji ČAPSKÝ, M.: *Vévoda Přemek*, s. 153-154, 206, 256). V druhém případě lze dovozovat, že se jednalo o Jana Hřivnáče ze Štítiny. Právě ten se totiž nedlouho poté stal terčem nevybíravé vojenské odvety Bočka Puklice. Dne 15. května 1440 si u opavského zemského soudu stěžoval, že ten, kdo „*spravuje zboží ves Studénku*“, mu „*jest pobral a zahubil*“ (ZDop I., s. 32-33, č. 304). Pro tehdejší rozkolísanost právních poměrů ve vztahu ke Studénce je přitom příznačné, že ve své žalobě zvolil pouze neosobní oslovení „ten“.
- ²³ ZDop II., s. 47, č. 142.
- ²⁴ ZDop II., s. 58, č. 4.
- ²⁵ Tvrz mohla ovšem v deskových zápisech suplovat pojem dvůr či naopak a, jak už jsem uvedl na jiném místě, obé mohlo v zápisu v rozporu s realitou chybět. Jelikož však již za několik let bude v deskových zápisech týkajících se Studénky kladen pojem tvrze a dvora vedle sebe, dovoluji si dále pracovat s hypotézou o vzájemné posloupnosti vzniku obou staveb.
- ²⁶ Domněnku, že Studénka představovala tou dobou pro Smila základ jeho majetku, podporuje i formulace, kterou ve sporu s ním použil jeho bratr Oldřich: „*Ja Oldřich z Cobile pohony Smila bratra sweho z Studenky y odtad odewssad. czo z kde gma...*“ (ZDop I., s. 47, č. 456). TICHÁNEK, J. – ŠERÝ, Z.: *Šlechtická sídla*, s. 261 uvádějí, že Smil Kobylka držel i Velké Albrechtice (stejně pak naposledy i Kamil Štencel v knize *Studénka*, s. 14). Ves byla ovšem tehdy rozdělena mezi vícero majitelů a Smil sám podle všeho držel jen její část, a to zástavou v sumě 100 hř. gr. (ZDop II., s. 59, č. 7). Snad se jednalo o onen roční plat 10 hř. gr. „*za sto hrz. gr. w Albrechticich na lidech a laniech podepsanich, pocznucze nyzze dwora od Nickle Woynara a wssieho spolu ssiest lanow bez cztir prutow*“, který roku 1439 zanesli do desk vévodové Václav II., Vilém a Arnošt ve prospěch bratrů Mikuláše, Markvarta a Václava z Albrechtic (ZDop II., s. 38, č. 93). Jednou z „věrných ruk“ bratří byl také Smil Kobylka a i zástavní suma s ročním platem 10 hř. gr., kterou Smil na Albrechticích později (jistě roku 1447) skutečně držel, se zdá svědčit ve prospěch takové domněnky. Svou zástavu podržel až do konce života, jak vyplývá ze zápisu v opavských předních knihách z roku 1464 (ZDop I., s. 69, č. 44).
- ²⁷ TICHÁNEK, J. – ŠERÝ, Z.: *Šlechtická sídla*, s. 261 informují, že „*Smil zemřel před rokem 1453. Od jeho bratra Oldřicha Kobylky koupili Studénku roku 1450 (intabulace 1467) bratři Zbyněk a Václav Hřivnáčové z Heraltic. Zbyněk se k roku 1464 dle Studénky také psal...*“ Časové určení smrti Smila Kobylky, jakkoli je dle mého nelze takto přesně prokázat, by mohlo být i možné. Tvrzení, že Smil Kobylka prodal před svou smrtí statek bratru Oldřichovi (jinak si citovanou pasáž vyložit nelze) a ten pak „*roku 1450*“ Hřivnáčům z Heraltic, je však třeba zcela odmítnout, neboť se opírá jen o bezpochyby mylný (navíc oběma autory dále chybně vyložený) údaj Ladislava Hosáka, který doslova píše „*...1447 Smilovi Kobylkovi. Kolem r. 1450 Zbyněk a Václav bratři Hřivnáčové z Heraltic, kteří nabyli statek (int. 1467) od Oldřicha Kobylky...*“ (HOSÁK, Ladislav: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004, s. 765). Sám Hosák použil opatrné formulace „*kolem r. 1450*“, která se však v práci Jiřího Tichánka a Zdeňka Šerého nepochopitelně proměnila v přesné vrocení.
- ²⁸ ZDop II., s. 81, č. 82.
- ²⁹ Kupující strana se v zápisu zavazovala „*platity dwie hrz. platu rocznyeho fararzowi do Studenky a to wiecznye a tak, iakoz gest Kobylka na tom zbozy odkazal*“.

Pravděpodobně se jednalo o zbožný odkaz, který umírající použil pro spásu své duše. Vyloučit však nelze ani možnost, že farář platem pro spásu duše zemřelého bratra obdaril až Oldřich. Vzhledem k dostupným indiciím pak považuji za pravděpodobné, že se Smil Kobylka nechal v kostele pohřbit. Taková dedukce by pak jen dále podporovala tezi, že Studénka za doby jeho života plnila roli rezidenční obce svého majitele. Dnešní novogotický chrám sv. Bartoloměje měl svého předchůdce v dřevěném kostelíku. Jeho podrobný popis podal a na základě nápisů na zvonech opatrně do začátku 16. stol. datoval STUMPF, Gustav: *Die ehemalige Holzkirche in Stauding*. In: *Das Kuhländchen* 5, 1923, s. 161-167.

- ³⁰ Náležitou pozornost si přitom zaslouží zejména neobvyklá skutečnost, že k převodu alodního majetku, jakým Studénka byla, dával na místě vévody Viktorina souhlas zemský hejtman Bernard Bírka z Násilí! Zároveň se v textu výslovně uvádí, že „*pan Fulstyn iakoz gest miel lysti na swobody na Studenku, ty gest przed urzad stoge panu haytmanowi widal a mrtwy uczinil, a podal sie gest w tez swobody, iakoz to pany zemane kniezcztwie Opawskiego uzywagi a uzywati budu*“. O jaké „svobody“ šlo, to se dnes lze jen dohadovat. Rok 1467 se však již nesl ve znamení rychle se roztáčejícího kola vnitřních válek, které poznamenávaly každodenní realitu českých zemí po následujících více než 10 let. Zmíněná práva, jichž se Mikuláš Fulštejn musel demonstrativně zříct, snad souvisela s jeho angažovaností v propukajícím konfliktu, a to nejspíše na Poděbradské straně. Jeho syn Jan Fulštejn ze Slavkova a ze Studénky patřil později s hodností maršálka mezi přední dvořany knížete Jindřicha st. Münsterberského (doložen v letech 1491-1498, jak viz PALACKÝ, František (ed.): *Zápisy panství pardubského od roku 1357 do 1536*. In: *ČČ IV.*, s. 194-196, č. 21; TÝŽ: *Diplomatář pana Viléma z Pernštejna*. In: *ČČ VI.*, s. 525-526, č. 242, 248, 249; ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.): *Výpisy z register kanceláře hrabat kladských od r. 1472 - 1505*. In: *ČČ VIII.*, s. 394-395, č. 26; BRANDL, Vincenc (ed.): *Listiny kláštera žďárského z let 1409-1529*. In: *ČČ IX.*, s. 431-432, č. 70; DVORSKÝ, František (ed.): *Listinář pana Viléma z Pernštejna z let 1304 - 1521*. In: *ČČ XVI.*, s. 380-381, č. 470) a v době sporů vévody Viktorina se sourozenci z Bítova o sirotčí správu nad Klimkovicemi mu opavský zeměpán dokonce postoupil konfiskovaný statek Bítov (srov. Moravský zemský archiv v Brně, Nová sbírka [G2], sign. 696, sl. 5a, 5b, 5c, 5d, 5e, 5f, 5g, 5h, 5ch, 5i, 5j, 5k, 5l, 5m, 5n, 5o, 5p, 5r, 5s, 5u; ZAO, SSA, inv. č. 777, f. 4r-5r; ZDop II., s. 117-118, č. 12). Další syn Václav se také pohyboval v těsné blízkosti opavského vévody Viktorina (např. již uvedené spory kolem konfiskovaného Bítova), byl veřejně činný a inicioval i (neúspěšný) odpor vůči tomu, aby jeho vlivní příbuzní páni z Vladěnin užívali titulu z Fulštejna (ZAO, SSA, inv. č. 944 [krnovské zemské desky, dále jen DZK], f. 53v; ZAO, SSA, inv. č. 777, f. 89v-90r, ZDop II., s. 154-156, č. 112). Roku 1525 se museli Fulštejnové ze Slavkova (SVOBODA, L.: *Příspěvky*, s. 37 je identifikuje jako Václavovy syny) vzdát Studénky nedobrovolně po tlaku opavských stavů, když panství za nejasných okolností odtrhli před rokem 1522 od Opavska a s aktivní podporou knížete Kazimíra II. jej přivítali do jeho Těšínska (ZAO, Hejtmanský úřad knížectví opavsko-krnovského v Opavě 1507-1784, inv. č. 40, č. kart. 1, sl. 1, f. 30; sl. 8, f. 3; sl. 9, f. 14, 21). Pouze informativně o problému psal ŘEZÁČ, František: *Spor o Studénku mezi stavy knížectví opavského a těšínského*. In: *Bílovecko. Vlastivěda ostravského kraje* 9, 1959 (červen), s. 16. Mikulášovy „svobody“ tak snad mohly být obdobného rázu jako privilegium pro Bírky na Víkštejn (viz KOUŘIL, Pavel - PRÍX, Dalibor, WIHODA, Martin: *Hrady Českého Slezska*. Brno - Opava 2000, s. 498; o rodu Birků podrobně TESAR, Petr: *Nejstarší dějiny enkláv moravských na Opavsku*. VMO 23, 1917, s. 74-116.) či Jana ze Žerotína na Fulneck (srov. KOZÁK, Petr: *Vzestup rodu Žerotínů. Život a odkaz Jana staršího ze Žerotína a z Fulneka*. Časopis Matice moravské 124, 2005, s. 47-81.), čímž by ohrožovaly celistvost země. Mikuláš se tak mohl svých práv zříci právě na nátlak

- opavských stavů (a nikoliv vévody). Je pravděpodobné, že jeho vnuci se, snad inspirováni Birky z Násilé, „svobody“ pokusili oprávnit. Jejich akce však, stejně jako tomu bylo u vikštejnského pána, skončila nezdarem.
- ³¹ Tehdy ho ze Studénky poháněl oldřišovský probošt Hynek (ZDop I., s. 75, č. 111).
- ³² Vyplývá to z púhonu, který na něj podal Žibřid Donát z Velké Polomi. Spolu se Studénkou již tehdy Mikuláš držel i ves Lubojaty. Oba majetky koupil od Zbyňka Hřivnáče. Žibřid se tak obával, že přijde o na nich ujištěnou náhradu škod, kterou mu Zbyněk před časem způsobil, když se podílel na vojenském útoku proti jeho tvrzi v Polomi (ZDop I., s. 94, č. 13). Lubojaty „s platem na lidech, s dvorem, s costelnym podaczym“ mu Zbyněk Hřivnáč vložil do desk ve stejný den jako Studénku (ZDop II., s. 80, č. 80).
- ³³ ZDop I., s. 133, č. 28.
- ³⁴ V pramenech je často uváděn jen pod zkráceným označením „Fulštejn ze Slavkova“.
- ³⁵ Mimo již zmíněné Mikuláše, Václava a Jana vystupuje v pramenech i jejich bratr Vilém.
- ³⁶ ŠEBÁNEK, Jindřich - DUŠKOVÁ, Sáša (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae VII*. Pragae 1974, s. 112-114, č. 56. Srov. k tomu i KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.: *Hrady*, s. 133.
- ³⁷ „Herbortik de Slocaw“, „Herbortik de Slotaw“ atd. Viz např. DZK f. 2r, 6r; ŠIGUT, František (ed.): *Opavský listinář. Litterae fundationum, dotationum, erectionum, confirmationum, praesentationum, collationum, resignationum altarium Oppaviae II*. Opava 1962, s. 9-13, č. 21 a 22.
- ³⁸ Z Životic držel Mikuláš menší část. Kromě Dolní tvrze k ní patřil činžovní dvůr, 11 a půl lánu, 3 zahradníci, mlýn a právě ona část vsi Hertice. Analyzoval TESAR, Petr: *Nejstarší dějiny enkláv moravských na Opavsku*, VMO 22, 1914, s. 9, 11, 15, 26, 30. Lenní slib viz LECHNER, Karl (ed.): *Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz*. Brünn 1902 (dále jen Lechner), s. 40, č. 21.
- ³⁹ K majetkům v Bohdanovech se dostal díky manželství s Anežkou z Lichnova (srov. k tomu intabulace a spory z let 1433-1444: ZDop I., s. 20, 22, č. 173, 194; ZDop II., s. 29-30, 35, 77, č. 61, 83, 69). Některé další majetky typu platů jsou rozesety i v dalších částech zemských knih. Ty však s ohledem na cíl mého snažení - poznat „rezidenční“ potenciál Mikulášovy rodiny - zanedbávám.
- ⁴⁰ Tvrz v jeho dílu Životic byla ovšem menší než „kamenné“ opevnění, které patřilo k druhé a větší části lenního statku - srov. TESAR, P.: *Nejstarší dějiny enkláv*, VMO 22, 1914, s. 15, 26.
- ⁴¹ Ten je obratem udělil Petru Toraczovi. Oba akty viz Lechner, s. 56, č. 206. Srov. i TESAR, P.: *Nejstarší dějiny enkláv*, VMO 22, 1914, s. 11. Když roku 1523 biskup Stanislav Thurzo dával své svolení ke kupní smlouvě, již pozůstalí po zemřelém Janu Hněvošickém prodávali celé slavkovské léno Janu Vlčkovi z Konecchlumí, bylo podrobně vyjmenováno celé příslušenství manského statku. Ten se tehdy skládal ze vsi Slavkov s kostelním podacím, poplužním dvorem a mlýnem, z pusté vsi Zlatníky se dvorem a z obce Uhlířov. K lénu náleželo i 5 poddaných v Jarkovicích na Krnovsku a dvůr v Opavě. Biskup si ovšem tehdy zároveň pro sebe vymínil vlastnictví slavkovské tvrze - viz BALETKA, Tomáš: *Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497-1540), jeho kancelář a správa biskupských statků*. Sborník archivních prací 54, 2004, č. 1, s. 202.
- ⁴² Sídlo Mikuláš z Fulštejna držel jistě ještě roku 1456, kdy si na soudě stěžoval na svévolné počínání služebníků pána hradu Vikštejna Budivoje z Moravice. Jak však Petr Tesař ve své studii podotýká, neklid druhé poloviny 15. století agendě manského soudu olomouckých biskupů příliš nepřál, a chybí tak jakékoli záznamy o pohybu lenních statků biskupství. Kdy a jak tak Mikuláš Fulštejn přišel o léno Životic s Herticemi, zůstává nejasné, neboť

- údaj ve Wolného topografii (1518) nejen že nelze ničím doložit (TESAR, P.: *Nejstarší dějiny enkláv*, VMO 22, 1914, s. 11), ale je především chybný. Už roku 1516 totiž Životic nepochybně držel Jan Stoš, jak na základě Jiřím Radimským vydaných bernových registrů nedávno upozornil Tomáš Baletka (BALETKA, T.: *Dvůr*, s. 172, pozn. č. 702).
- ⁴³ Jako „Fulštejn z Jesenice“ uveden dvakrát v opavských předních knihách v zápisech z února a května 1464 (ZDop I., s. 66, 72, č. 22, 77). Majetek byl zřejmě právně problémový a zavdal příčinu k řadě soudních tahanic, vyřešených teprve roku 1467. Mikuláš se tehdy opět psal pouze jako „Fulštejn ze Slavkova“ a zdá se, že zejména Kryštof z Tvorkova nedostál všem svým dřívějším závazkům (ZDop I., s. 113, č. 13). Podotýkám, že Jeseník nebyl Fulštejnům nikdy intabulován a na některých jeho částech se střídali v závěru 15. stol. jiní majitelé (např. ZDop II., s. 119-120, č. 17).
- ⁴⁴ Mikuláš se zřejmě opravdu dožil pozeňnaného věku. Poprvé v pramenech vystupuje spolu se svým otcem („dominus Czenko de heralticz miles obligavit herbortikoni de Slotaw et filio suo fullinstein...“) už v lednu roku 1409 a byl tedy (nejspíše čerstvě?) plnoletý (DZK, f. 2r). Teprve roku 1464 se poprvé, byť anonymně, zmiňují jeho synové, které učinil poručníky svého sporu (ZDop I., s. 88-89, č. 181). Roku 1467 se objevuje naposledy (ZDop I., s. 96, č. 21) a v únoru 1476 byl jistě mrtev, neboť tehdy již běžely spory mezi pozůstalými bratry o jeho dědictví (BRANDL, Vincentius (ed.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy púhonné a nálezové. Tomus V*. Brunae 1888 [dále jen LC V], s. 28, č. 177). Mohl se tak dožít až 80 let!
- ⁴⁵ Opět upozorňuji, že v Lubojatech nejspíše tvrz nestála. Zbyněk ji Mikulášovi z Fulštejna prodal i jménem svého nedílného bratra Václava „s platem na lidech, s dvorem, s costelnym podaczym“ (ZDop II., s. 80, č. 80).
- ⁴⁶ Podotýkám, že jde o čistou spekulativní hypotézu. Řehoř Wolný ve své topografii uvádí teprve rok 1518 jako datum přechodu léna z rukou Fulštejnů do držby Stošů. Znalec majetkových poměrů na lenních statcích olomouckých biskupů Petr Tesař nicméně zachovával v jeho hodnocení značnou zdrženlivost a poukázal na nedoložitelnost takto přesného časového údaje (TESAR, P.: *Nejstarší dějiny enkláv*, VMO 22, 1914, s. 11). Jak jsem již zároveň uvedl na jiném místě této studie, byla Tesařova opatrnost na místě, neboť Wolného údaj je zjevně mylný. Již roku 1516 totiž Životic nepochybnitelně držel Jan Stoš (BALETKA, T.: *Dvůr*, s. 172, pozn. č. 702) a dá se předpokládat, že tento stav již nějaký čas trval. I kdyby však Mikulášova rodina setrvala v držení manského statku Životic, zůstává nepochybnitelným faktem, že léno (a tvrz v něm situovaná) již nebylo schopno uživatelům z řad panského stavu nabídnout odpovídající hmotné a společenské zázemí.
- ⁴⁷ K událostem let 1467 - 1474 srov. orientačně alespoň KOUŘIL, P. - PRIX, D. - WIHODA, M.: *Hrady*, s. 497-508; TUREK, Adolf - JISL, Lumír: *Ostravsko za česko - uherské války ve světle písemných pramenů i archeologických nálezů*. ČSIM 3, 1953, s. 1-24. Ze širší perspektivy pak zejména BACZKOWSKI, Krzysztof: *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471 - 1479*. Kraków 1980.
- ⁴⁸ Se stížnostmi se bratři obrátili i na moravský zemský soud (LC V., s. 28, č. 177) a Mikuláš své sourozence Václava a Jana žaloval v květnu 1476 i na soudu opavském (ZDop I., s. 101, č. 57).
- ⁴⁹ ZDop II., s. 100, č. 133. Opět upozorňuji na skutečnost, že se v případě Studénky vedle sebe zmiňují - a tak důsledně rozlišují - dvůr a tvrz, což dále potvrzuje tezi, že před Fulštejnem v obci opevněné sídlo nebylo, jakkoli mohly být oba pojmy v deskových zápisech volně zaměňovány. Zbývá jen dodat, že Mikuláš zemřel zřejmě poměrně nedlouho poté, neboť v následujících letech se v pramenech objevují pouze jeho bratři.

⁵⁰ Už v květnu roku 1478, v den, kdy byla do desk zanesena dílčí smlouva mezi Vilémem, Václavem a Janem Fulštejnny ze Slavkova, dala Alžběta z Vepic sama vymazat svou přípověď na Studénku z opavských předních knih (ZDOp II., s. 99-100, č. 130).

⁵¹ V rukou Václava a Jana tak zůstala i nedávno dobudovaná tvrz ve Studénce. Smlouva o dělení majetku mezi nimi a bratrem Vilémem je přitom v opavských zemských deskách vložena dvakrát. Poprvé v roce 1477 (ZDOp II., s. 109, č. 161) a podruhé o rok později (ZDOp II., s. 100, č. 131). Daleko od pravdy tak nejspíš nebude domněnka, že nespokojenci v rodině byli především Mikuláš s Vilémem, kteří si vynutili (první již na svém otci) oddělení. Václav a Jan zůstali v nedůlu i v budoucnu a jejich život je možno označit za úspěšný. Jejich bratr Vilém stejně jako Mikuláš se naproti tomu propadl do bezvýznamnosti, a tak poměrně rychle zmizel i z obzoru dochovaných pramenů. (Že by eventuelně zůstal např. na drobném lénu Životice? Kamil Štencel se domnívá, že Vilém záhy po oddělení zemřel – viz *Studénka*, s. 14.)

⁵² ZDOp II., s. 100, č. 132.

Sídlo vrchnostenské správy bíloveckého panství na sklonku raného novověku

(Příspěvek k typologii úřednických budov patrimoniální správy)¹

Lucie Augustinková – Zdeněk Orlita

Před areálem bíloveckého zámku se dnes tyčí patrová stavba s mansardovou střechou krytou šindelem. Dům, k němuž původně na severní a východní straně přiléhaly nižší hospodářské budovy, je dnes samostatně stojící solitérní stavbou. Budova se obrací do ulice Zámecká volutovým štítem s oculy. Jako vstupní bylo určeno zahradní (jižní) a hlavně k zámku obrácené průčelí. Jde o částečně podsklepený objekt, jehož jednoprostorový suterén se nachází pod jihovýchodním nárožím. Třetí nadzemní podlaží bylo realizováno dodatečně jako půdní vestavba prosvětlená vikýři. Objekt sloužící od 30. let 20. století muzejním účelům odkazuje však svou vnitřní dispozicí a především umístěním v blízkosti zámeckého komplexu na poněkud odlišné původní využití.

Dosavadní funkční zařazení objektu v kontextu stavebně-historického vývoje a jeho dobového využívání značně kolísalo.² O objektu se hovořilo jako o purkrabství, někdy ještě méně vhodně jako o měšťanském domě. Prvních sto padesát let existence stavby bylo, jak vyplývá z archivních pramenů a identifikace jednotlivých objektů zámku, spojeno se sídlem vrchnostenské správy. Budova dnešního muzea byla postavena v letech 1766 – 69 jako obydlí a kanceláře panských úředníků. V pramenech se objevuje pojmenování *Oberbeamens Quartier* (1767) a *Officier Wohnung* (1769). Samotná titulatura vrchnostenské správy v tomto období poněkud kolísá, navíc v tereziánské etapě se v rámci správních reforem proměňovaly i názvy vyšších vrchnostenských úředníků a v průběhu doby se vyskytovaly pro tuto agendu různá označení jako purkrabí, hejtman či důchodní písař. Označení domu názvem purkrabství se jeví jako zavádějící, protože výstavba a počátky existence objektu jsou spojeny s několika úředníky různého postavení. Přesným a příhodným označením může být spíš úřednický dům nebo sídlo vrchnostenské správy.

Přestože správní a obytné budovy užívané panskými úředníky tvořily nutně součást každého panství, je výzkum úřednických domů vrchnostenské správy teprve v počátcích. Úřednické sídlo obvykle zůstávalo ve stínu aristokratické rezidence, jíž bylo součástí nebo v jejímž areálu leželo. Často utilitárně pojatá úřednická obydlí³ představující v minulosti srdce vrchnostenské správy jsou mnohdy upozaděna reprezentativními a náročně zdobenými aristokratickými rezidencemi, čemuž odpovídá i nízký stupeň jejich probádanosti.

Úřednický dům a jeho proměny v dobové terminologii

Dům v Bílovci, nesoucí dnes popisné číslo 691, je v pramenech veden jako obydlí pro úředníky již od 60. let 18. století, ale na základě dobového jazyka se nelze přiklonit k žádnému oficiálnímu termínu. Používání názvů pro daný objekt bylo v průběhu 18. a 19. století značně variabilní. V purkrabských denících z období

stavby domu se vyskytuje termín „*Oberbeamten Quartier*“ (1767), ovšem již o dva roky později (1769) jej do účtů zanesli jako „*Officier Wohnung*“.⁴ Do parcelního protokolu města Bílovice z roku 1787 byl dům zanesen jako panská budova pro úředníky a v hospodářských inventářích z poloviny 19. století figuruje jednoduše jako úřednický dům (*Beamten Wohnung*).⁵ Označení domu se v průběhu druhé poloviny 18. a 19. století pravděpodobně měnilo v návaznosti na změny v struktuře úřední správy bíloveckého velkostatku. Objasnění významu a funkce budovy z širšího společenského hlediska tedy nutně předpokládá alespoň základní pohled na každodenní povinnosti vrchnostenských úředníků bíloveckého panství a proměny jejich titulatur.

Pro období kolem první poloviny 18. století představují nejpodrobnější pramen výplatní tabely, které zohledňují nejen přední úředníky panství, ale i sládky, hajné a šafáře z jednotlivých panských dvorů.⁶ Soupisy vrchnostenských úředníků a čeledi uvádí sice celoroční platy všech zaměstnanců velkostatku od purkrabího až po sloužící na panských dvorech, ovšem neupřesňuje jména jednotlivých úředníků. Na rozdíl od výplatních listin, dochovaných pro sousední fulnecké panství, tak byly bílovecké listy mnohem stručnější.⁷ Jistým doplněním mohou být v tomto směru i hospodářské účty, kde se v některých rubrikách vyskytují právě výdaje na opravy prostor užívaných úřední správou. Navíc byly účty na konci podepsány důchodním nebo purkrabím.

Termíny dům vrchního úředníka a obydlí „oficíra“, které označují objekt dnešního muzea v purkrabských účtech z let 1767 – 1769, připisují využívání prostor vrchnímu úředníkovu čili hejtmanovi panství a purkrabímu s důchodním písařem. Podle Hlohovsko-frydecko-ratibořské hospodářské instrukce hraběte Jiřího z Oppersdorfu z roku 1646 byl úředníkem míněn hejtman a termín „*Officier*“ označoval purkrabího, důchodního a někdy i obročního.⁸ Zápis v josefinském katastru hovoří jen o panském domě pro úředníky a nadpis rubriky v hospodářských instrukcích z poloviny 19. století se zmiňuje pouze o obydlí úředníků bez bližšího určení. Konkrétnější informace nabízí až rozpis jednotlivých pokojů v inventáři, kde byla zahrnuta úřednická kancelář (*Amtskanzeley*), kancelář důchodního a kontribučního úřadu (*Rent und Steueramts Kanzeley*) a samostatná písárna (*Schreiber Zimmer*).⁹ V tabelách pro první polovinu 18. století se však hejtman nevyskytuje a mzdy byly mezi lety 1746-1747 vypláceny pouze důchodnímu (*Rentmeister*), hospodářskému písaři (*Wirtschaftschreiber*) a až roku 1749 se v těchto soupisech objevil i purkrabí. Skutečnost, že se ve výplatních tabelách z konce 40. let 18. století nenachází vrchní úředník čili hejtman, může mít několik příčin. Některá menší dominia totiž úřady hejtmanů nezřizovala a veškerou soudní i hospodářskou pravomoc převáděla přímo na osobu purkrabího.¹⁰ Navíc došlo právě roku 1749 k státem nařízené regulaci titulatury vrchních úředníků patrimoniální správy, kteří nesměli být od této chvíle nazýváni hejtmany, ale jednoduše vrchními úředníky (*Oberamtman*) nebo úředníky či správci (*Amtmann, Amtsverweser*).¹¹

Ve výplatních soupisech z let 1746-1749 se sice funkce hejtmana bíloveckého panství již nevyskytuje, ovšem v některých hospodářských účtech před tímto datem lze jeho podpis nalézt. Bílovecký hejtman podepisoval za panství především

všechny smlouvy se zednickými mistry a stavební výdaje v purkrabských účtech po roce 1729, kdy Sedlničtí z Choltic sanovali důsledky ničivého požáru. Od roku 1732 podepisoval registry stavebního a purkrabského úřadu hejtman panství Johann Ferdinand Klippe.¹² Nenacházíme jej však na většině zásadních smluv k opravám požárem zasaženého zámku a vrchnostenských domů ve městě. Hejtman v těchto letech nepodepisoval ani smlouvu se zednickým mistrem Martinem Demlem ze Slatiny z června 1730 ohledně oprav zámecké kaple a okrouhlé věžice na bíloveckém zámku, kterou potvrdil sám Karel Václav Sedlnický z Choltic. Za vrchnost nepodepisoval ani rozsáhlý kontrakt se zednickým mistrem Johannem Dolanským z Ratiboře, kterým byl dohodnut rozsah přestavby bíloveckého zámku a stavba panského hostince při kapli Navštívení Panny Marie na Horním předměstí.¹³ Postava hejtmana v pramenech znovu vystupuje 15. října roku 1731, kdy byly vyplaceny peníze „*bíloveckým hejtmanem panem Kotulinským z Kotulina*“ a v kvitanci z 11. listopadu téhož roku se hovoří o „*panu hejtmanovi z bíloveckého zámku*“. Tyto zmínky dokládají, že tou dobou měl vrchní úředník své sídlo stále v zámecké budově.

Purkrabské deníky mezi lety 1765 – 1769 konfirmoval Carl Johann Nosek, který se označoval titulem vrchní úředník a účetní (*Oberamter und Rechnungsführer*). Vzhledem k faktu, že po roce 1749 termín hejtman z úředních listin zcela vymizel, je nutné od tohoto roku pokládat za předního úředníka bíloveckého dominia Carla Johanna Noska, vrchního úředníka a účetního. Otázkou ovšem je, jaký vztah byl mezi vrchním úředníkem a důchodním písařem nebo jednoduše důchodním, kterým byl v letech 1740 – 1745 Johann Georg Hampl, jenž byl pro léta 1735 – 1736 i ve funkci purkrabího.¹⁴ Pro 60. léta 18. století nelze z hospodářských účtů a listin velkostatku zjistit konkrétní jméno důchodního písaře. Ve výplatních tabelách z let 1746 – 1749 není totiž uveden vrchní úředník, ale pouze důchodní, purkrabí a pro léta 1746 a 1747 tzv. hospodářský písař (*Wirtschaftsschreiber*). Přičemž důchodní je veden na prvním místě a je mu přiznán plat ve výši 80 zl. Záměna a přesunutí povinností bývalého hejtmana na důchodního písaře je však nepravděpodobná. Vrchní úředník Carl Johann Nosek podepisoval ještě 18. července 1771 pod titulem „*Oberbeamter*“ výdaje za pohřební průvod a zádušní liturgii zesnulého Franze Wilhelma Sedlnického.¹⁵

Lze tedy předpokládat, že v době stavby domu pro vrchnostenskou správu v 60. letech 18. století existovalo pro bílovecké dominium poměrně obvyklé složení panské kanceláře, skládající se z vrchního úředníka (*Oberbeamter*), důchodního (*Rentmeister*), purkrabího (*Burggraf*) a kontribučního písaře. Dům označovaný v hospodářských účtech z 60. let 18. století jako „*nový dům pro oficíry*“ a později jako dům pro vrchního úředníka chápali současníci jako panskou kancelář pro výše zmíněné úředníky a písaře.

První, byť kusé zprávy o pobytu bíloveckých vrchnostenských úředníků se nacházejí již v hospodářských účtech první poloviny 18. století. Ve výdajových registrech purkrabského úřadu z roku 1734 se dochoval zápis z 27. dubna za vydání vápna na vybílání obydlí purkrabího a 11. června za opravu pece tamtéž.¹⁶ 30. září roku 1749 se ve vyúčtování kovářského mistra Valentina Augustina nacházely i čtyři

kusy železných plátů ke kamnům ve světnici purkrabího.¹⁷ V důchodních registrech z roku 1751 je zaznamenán výdaj místnímu skláři za osazení devíti nových okenních skel.¹⁸ Kromě purkrabího se v účtech objevují i výdaje za stavební úpravy obydlí důchodního písaře. Bílovecký kovářský mistr Paul Peschl pořizoval 4. dubna 1747 kování k lavicím „v pokoji důchodního“.¹⁹ Z téhož roku se dochoval i účet hrnčířského mistra „za kachle ke kamnům u pana důchodního“.²⁰ Vzhledem ke skutečnosti, že se stavba domu pro panskou kancelář v účtech označovala jako „nový dům“, můžeme vyloučit, že by na místě dnešní budovy muzea stála v první polovině 18. století samostatná budova pro úřední správu. Navíc se v účtech z 30. a 40. let 18. století hovoří o pokojích (*Cammer, Zimmer*) purkrabího a důchodního, a je tedy pravděpodobné, že v tomto období sídlila vrchnostenská správa v bíloveckém zámku.

Stavební práce v 18. a 19. století ve světle hospodářských účtů

Vzhledem k výše uvedenému rozboru specifik bílovecké patrimoniální správy lze přijmout tvrzení, že úřednický dům se v době stavby od 60. let 18. století označoval termíny nový „oficirský dům“ (*Officierwohnung*) nebo nový „dům vrchního úředníka“ (*Oberbeamten Quartier*). První písemné doklady o stavbě objektu pochází z purkrabských deníků, které se v druhé polovině 18. století dochovaly pro léta 1765 a 1767 – 1769. V červnu 1767 vydal purkrabský úřad 50 měřic vápna k vyždění nově stavěného kvartýru pro vrchního úředníka. Ve stejném měsíci putovalo na stavbu 8 600 zdicích cihel (*Mauerziegel*) k založení osmi oken, dvojích dveří a k základům schodiště ve sklepech.²¹ V srpnu téhož roku vydalo panství 9900 cihel k zbudování druhého patra „v tomto domě“. V září potom spotřebovali pro stavbu horního patra dalších 9 425 cihel. V říjnu se i dále stavělo druhé patro, ale i hlavní schodiště a vnější přední štít domu, za což úhrnem vydal purkrabský úřad 18 000 cihel. Nakonec byla v listopadu sklenuta v druhém patře kuchyň a komůrka (*Gewöblin*) a vyvedeny oba komíny až pod střechem.²² V říjnu roku 1767 jsou podchyceny i prkna k výrobě ramenátů pro sklepní klenby a k výrobě schodišťových stupňů na hlavním schodišti.²³ Téhož roku v listopadu se zpracovávaly i dřevěné trubky ke svodu dešťové vody ze střešních rýn.²⁴ Zajímavé údaje pro stavební vývoj domu skrývá rubrika pro vydání hřebů. Kromě konstrukce klenebních ramenátů, osazení dřevěných trubek ze střešních dešťových rýn se v září roku 1767 vydaly hřeby také „k rozličným potřebám při vysazení krovu k nově stavěnému kvartýru vrchního úředníka“.²⁵ Hřeby byly toho měsíce spotřebovány také k zalaťování a pokrytí tzv. vlášského krovu (*dahin den welschen Dachstuhl einzulatten und einzudeken*). Zápisy v purkrabském deníku potvrzují, že k roku 1767 již úřednická budova stála v rozsahu dvou nadzemních podlaží. Téhož roku byl na budovu vynesena i krov a v říjnu byla střecha pokryta šindelem.²⁶

Ve stavebních pracích se pokračovalo i následujícího roku 1768, ovšem pouze sporadicky. V květnu vydala správa panství osm měřic vápna na omítku pro přední štít a k vyvedení dvou komínů. Truhlářům bylo zapláceno za nové dveře do sklepa.

Jinak se věnovali Sedlničtí z Choltic především stavbě nové vinopalny, která si toho roku vyžádala většinu času i financí. Živější stavební činnost zaznamenávají purkrabské deníky až pro rok 1769, kdy se pozornost soustředila právě na stavbu úřednického domu. Již v dubnu vydalo purkrabství 1800 cihel k vyložení hlavní korunní římsy.²⁷ V květnu byla vyžděna příčná zeď vedle klenuté komory v horním patře a současně byla v komoře položena cihelná dlažba. Nakonec bylo v květnu vydáno 800 cihel na stavbu pece na chléb a dvoupatrových kamen.²⁸ V březnu vydal purkrabí čtyři měřice vápna na vybělení spodní světnice a v dubnu se nahazovala omítka na hlavní fasádě, včetně štuky na korunní římsě.²⁹ Během května a června plně omítili druhé patro a dokončili korunní římsu.

V únoru putovala prkna na položení záklopových stropů ve vyšším a nižším patře a zároveň pro stavbu schodiště na spodní sýpku.³⁰ V dubnu roku 1767 pokládali prkennou podlahu v obou pokojích v přízemí a ve stejném měsíci dali osadit hlavní dřevěná vrata do brány z dnešní Zámecké ulice. V červnu dodali truhlářům prkna pro troje dveře v horním patře a současně tam nechali osadit tzv. prozatímní venkovní okenice.³¹

Purkrabské deníky jsou poměrně spolehlivým pramenem, který detailně zachytil počátky stavby úřednického domu v 60. letech 18. století. Nejsou však dochovány pro zbytek druhé poloviny 18. století a až na několik výjimek není pro toto období k dispozici přehled o dalších stavebních úpravách. Pro toto období lze využít Protokol, hlavní knihu důchodního úřadu, dochovanou však pouze pro léta 1785 a 1793, která navíc z hlediska stavebních výdajů nedosahuje takové popisné podrobnosti jako deníky purkrabího. V květnu roku 1785 byla v „domě vrchního úředníka“ opravena požární zeď, na níž po dobu tří dnů pracoval jistý Mathes Seidler.³² O osm let později roku 1793 položili tesaři podlahu v pokoji důchodního.³³ Mezi 8. a 15. srpnem roku 1801 bylo prolomeno okno v předním pokoji důchodního písaře a jedno okno prorazili také v horní předsíni.³⁴ Purkrabské deníky dochované pro 19. století nedosahují podrobnosti svých pozděně barokních předchůdců z druhé poloviny 18. století a mají spíše statistickou povahu. Jednotlivé rubriky připomínají formuláře, které poměrně precizně rozlišují typ a množství vydaného materiálu, ovšem vrchnostenští dosazovali pouze místo stavby bez bližšího popisu stavebních úprav. Zprávy o stavebních aktivitách na podkladě tohoto pramene jsou mnohdy značně kusé.³⁵

Pro polovinu 19. století jsou dochovány hospodářské inventáře panství, které informují o stavu úřednického domu pro léta 1838 – 1845. Vzhledem k výpisu místností si lze udělat představu o celkovém rozvržení interiéru. Inventáře bohužel nejsou seznamem mobiliáře jednotlivých světnic a všimají si pouze způsobu zabezpečení dveří a oken. Detailnější popis vnitřního vybavení nabízí jen v případě vrchnostenské kanceláře a komory purkrabího. Popis budovy vrchnostenské správy je uveden hned na prvních listech inventáře a zápisy se mezi sebou v jednotlivých letech neliší (1838 – 1845). Do předsíň obydlí úředníka vedly vstupní dveře ze dvora do chodby, přepažené dvěma pásovými závěsy. Byly opatřeny zámkem na klíč, noční zástrčkou, dveřním knoflíkem a na zadní straně řetězem a vrátkem.³⁶ V předsíni k obytným světnicím byly jednoduché dveře se závěsy a háky opatřené krytým zámkem na klíč. Nad dveřmi visel mosazný zvonek.³⁷

V přízemí v předním traktu domu se nacházela také kuchyně, do níž vedly jednoduché dveře s dvěma háky zajištěné petlicí. Okno zajišťovala kovová mříž. Z kuchyně bylo prolomeno okno do třetí obytné světnice. Kuchyně byla také vybavena železným sporákem s příslušnými dvěma železnými rourami opatřenými železnými dvířky. Sporák byl propojen s topením v kanceláři a třetí obytné světnici potřebnými kouřovody. Kromě sporáku zde byla pec na chleba s železnými dvířky a nouzové topeniště (*Notherd*). Do čeledníku (*Gesindzimmer*) vedly jednoduché dveře s dvěma háky a petlicí. V pokoji stála hnědá glazovaná kachlová kamna s hliněnou rourou a plechová dvířka u topení. Do spížírniny (*Speisegewölb*) vedly prkenné dveře se závěsy a háky, zajištěné krytým zámkem na klíč s řetězem a vrátekem.³⁸

Hospodářské inventáře zachytily také úřednické prostory v prvním patře domu, které patřily ke klíčovým prostorům budovy. Vzhledem k tomu, že se dochoval stručný popis mobiliáře místností, soupis knih a dokonce i registraturní skříně s vrchnostenským archivem, nabízejí tyto inventáře alespoň letmý pohled na každodenní chod panské kanceláře. Úřední kanceláři (*Amtskanzley*) byla míněna místnost, kde úřadoval bývalý hejtman panství nebo-li správce, vrchní úředník. Do kanceláře vedly dvojité dvoukřídlé dveře opatřené i noční petlicí. V místnosti stála černá kachlová glazovaná kamna a prostor pro úředníky a příchozí oddělovalo dřevěné zábradlí. Do kanceláře důchodního a kontribučního (*Rent und Steueramts Kanzley*) se vcházelo rovněž dveřmi se závěsy a háky. Podobně jako v hlavní kanceláři i zde bylo jedno čtyřkřídlé okno, zimní okenice a kovová mříž. Do místnosti pro písaře (*Schreibzimmer*) již vedly jednoduché dveře s krytým zámkem na klíč. V místnosti byly kovové dveře ke schodům na půdu opatřené zámkem na klíč a řetězem. V místnosti se nacházela i klenutá komora.

Rubrika věnovaná kancelářským rekvizitám zahrnuje popis vybavení kanceláře, a tak podtrhuje význam těchto místností v komplexu celé budovy. V místnosti se nacházela registraturní skříň natřená perlově modrým nátěrem s heraldickými rodovými znaky v nástavci. Skříň byla z obou stran opatřena vždy pěti uzamykatelnými policemi.³⁹ Gruntovní knihy byly uloženy ve skříně s dvoukřídlými dvířky opatřenými zámkem. V pokoji stála druhá registraturní skříň opět s perlově modrým nátěrem vybavená deseti uzamykatelnými policemi se zámkem na dva klíče. Dále zde byla skříň na knihy s jednoduchými dvířky na zámek. Další registraturní skříň s pěti uzamykatelnými policemi na jeden klíč byla určena pro účetní knihy. V místnosti stál stůl z lipového dřeva s kamennou deskou, opatřený jednou zásuvkou na klíč. Jedno dubové křeslo potažené kůží a jedna prostá dřevěná židle.⁴⁰ Kromě nábytku evidovaly hospodářské inventáře i předměty denní kancelářské či hospodářské potřeby jako úřední pečeť, kovový sáh, kovový loket, měřičský řetěz na deset sáhů, dřevěná vojenská míra, lesní značky, mosazné a černé dřevěné svícny, krucifix pro přijímání slibu, mosazné nástěnné hodiny s železným závažím, skleněné kalamáře a dřevěný kalamář, značka na ovce k počítání opatřená erbem, dubová důchodní pokladna s železným pobitím, železným uchem, zámkem a klíčem. Sirotčí pokladna s jednoduchým zámkem a klíčem. V některé z kanceláří stála ještě almara na spisy s dvoukřídlými dveřmi, zámkem na petlici a archivní almara s pěti přihrádkami opatřená dvířky se závěsy.⁴¹

Vzhledem k rozvržení a pojmenování jednotlivých místností je zřejmé, že v polovině 19. století obývali vrchnostenskou kancelář kromě vrchního úředníka také důchodní a kontribuční písař. Podle uchovávaných rukopisů se zde prováděla i sirotčí agenda. Zvláštní kancelář sirotčího úřadu v budově nebyla a je možné, že sirotčí agendu vykonával důchodní, což bylo u menších statků obvyklým řešením.⁴² V inventářích chybí samostatná kancelář purkrabího, což může znamenat, že v polovině 19. století byl purkrabí současně vrchním úředníkem, anebo byla jeho úřadovna umístěna mimo budovu. Ve skutečnosti byl purkrabí spíše hospodářským správcem, který den co den objížděl panské dvory, ovčiny, mlýny, jednal se šafáři a byl přítomen při žních a jiných zemědělských pracích. Jeho práce neměla charakter tradičního úředníka, a ačkoliv mívali purkrabí po ruce tzv. pojezdného, který za něj objížděl jednotlivá hospodářství velkostatku, jednalo se obvykle o úředníka najímaného pro rozsáhlejší panství.⁴³ Pro bílovecké panství není funkce pojezdného (*Überreiter, Wirtschafsbereiter*) doložena.

Dosavadní popis interiéru úřednické domu se týkal přízemí s obytnými světnicemi a kuchyňským zázemím nebo prvního patra s vrchnostenskými kancelářemi. Pokud jde o nedochované severní křídlo objektu, to mohlo sloužit jako navazující hospodářské zázemí zámeckého areálu. Soupis místností eviduje maštal (*Pferdestall*), kravský chlév (*Kuhstall*), komoru na krmivo (*Futterkammer*), komoru s mandlem (*Mangelkammer*), kurník (*Huhnerstall*), seník (*Heuboden*), záchody (*Retirade*), prasečí chlév (*Schwarzviehstall*) a další dřevník.⁴⁴

Rozvržení prostoru v interiéru

Jedním z pramenů pro studium využití vnitřních prostor jsou vedle samotných dochovaných stavebních konstrukcí rovněž dobové analogie dochované přímo na jiných stavbách nebo v stavebních plánech či učebnicích stavitelství. Mezi jednu z užívaných a prestižních učebnic stavitelství patřilo v první čtvrtině 19. století bezpochyby i dílo Johanna Philippa Joendla, který ve své knize věnoval stavbě úřednických domů celou kapitolu.⁴⁵ Pro úřednický dům doporučoval stavitel zvolit takovou polohu, aby byl na panství patrný a snadno padl do očí. Okolní prostranství mělo být volné, aby nic nebránilo osvětlení kanceláři a zbývajících místností. V bezprostřední blízkosti domu neměly být umístěny žádné hospodářské provozy, školy, ani hlukem obtěžující dílny, které by rušily klid, tolik potřebný pro úřední jednání. Konstrukce byly samozřejmě pevné a odolné proti ohni, což znamenalo klenuté, aby ochránily knihy, spisy, dokumenty a pokladny.⁴⁶ Samostatný úřednický dům nebyval příliš rozlehlým objektem a odpovídal pouze skutečným potřebám, protože provoz větších budov by dle stavitele Joendla jen zbytečně zatěžoval ekonomický chod panství. V učebnici je prezentováno několik bezpochyby praxí ověřených rad, např. aby se úřednické bydlení umístovalo do patra, čímž lze snížit stavební náklady. Kuchyně, čeledník a spíže bývaly obvykle situovány do přízemí a v patře byly obytné místnosti.⁴⁷ K textu přiložil Joendl rovněž grafickou tabulu s půdorysem a pohledem standardního typu úřednického domu; objekt obdélného půdorysu dělí napříč chodba, z níž se vcházelo do dvou velkých místností, nalevo